

ΑΝΩΤΑΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΚΡΗΤΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ ΥΓΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**« ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΕΣ ΤΩΝ ΞΕΝΩΝ
ΜΑΘΗΤΩΝ ΣΤΗΝ ΠΟΛΗ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ »**

ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΑ: ΘΕΟΝΥΜΦΗ ΛΑΓΟΥΔΙΑΝΑΚΗ
ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΠΡΟΚΟΠΑΚΗΣ

ΗΡΑΚΛΕΙΟ, ΙΟΥΝΙΟΣ 2015

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	4
ΚΕΦΑΛΑΙΑ	
1. Κοινωνική ταυτότητα	7
1.1) Η έννοια της ταυτότητα	7
1.2) Η σχέση της ταυτότητας με την κουλτούρα	10
1.3) Η σχέση της ταυτότητας με την ετερότητα	12
2. Πολιτισμική ταυτότητα	16
2.1) Πολιτιστική ομοιομορφία	16
2.2) Η αμφίβολη έννοια της «πολιτισμικής ταυτότητας»	18
2.3) Η ατομική ταυτότητα ως πολιτισμική ταυτότητα	19
2.4) Η οικουμενικότητα και η κρίση της ταυτότητας	21
2.5) Η δημιουργία των πολυπολιτισμικών κοινωνιών	22
2.6) Διαπολιτισμικές σχέσεις	24
3. Εθνική ταυτότητα	26
3.1) Κριτήρια και όροι της εθνικής ταυτότητας	26
3.2) Στρατηγικές στήριξης της εθνικής ταυτότητας	29
3.3) Η έξαρση των ταυτοτήτων (ρατσισμός και εθνικισμός)	32
4. Η ένταξη των παιδιών των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία	38
4.1) Η στάση των ντόπιων απέναντι στους μετανάστες πρώτης και δεύτερης γενιάς	38
4.2) Κοινωνικός αποκλεισμός και κοινωνικές ανισότητες	39
4.3) Η στάση των μεταναστών απέναντι στον κοινωνικό αποκλεισμό	41

5. Διαπολιτισμική εκπαίδευση	44
5.1) Ορισμός και αναγκαιότητα της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης	44
5.2) Η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών	47
5.3) Η εκπαιδευτική πολιτική	49

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Στόχοι της έρευνας	54
Μεθοδολογία	54
Επιλογή δείγματος	55
Χαρακτηριστικά δείγματος	56
Παρουσίαση αποτελεσμάτων	57
Συμπεράσματα	67
Βιβλιογραφία	70

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η μεγάλη εισροή μεταναστών στην Ελλάδα από τα τέλη της δεκαετίας του '80 προκάλεσε ποικίλες αντιδράσεις και προβληματισμούς. Ένα από τα βασικά θέματα που προκύπτουν είναι η ενσωμάτωσή τους με ειδική περίπτωση εκείνη των μεταναστών δεύτερης γενιάς.

Σύμφωνα με τη διεθνή μεταναστευτική εμπειρία οι κοινωνίες υποδοχής μετασχηματίζονται από τη μαζική παρουσία των νεοεισερχόμενων πληθυσμών ως προς τη δημογραφική τους σύνθεση και τις θεσμικές τους δομές. Αυτό όμως που καθορίζει τις μακροπρόθεσμες συνέπειες των μεταναστευτικών εισροών είναι κυρίως η διαδικασία ενσωμάτωσης των μεταναστών δεύτερης γενιάς και όχι τόσο των γονιών τους.

Η δεύτερη γενιά των μεταναστών έχει τα δικά της χαρακτηριστικά. Από την μια μεριά ζει σε μια οικογένεια με έναν εθνικό, πολιτιστικό και κοινωνικό χαρακτήρα που ανέπτυξε στα πλαίσια της χώρας προέλευσής της, πράγμα που συνεπάγεται ότι οι γονείς διαπαιδαγωγούν τα παιδιά τους σύμφωνα με τα στοιχεία της εθνικότητας τους και επιθυμούν αυτά να υιοθετήσουν αυτές τις αξίες, τις αρχές, τις παραδόσεις του πολιτισμού τους.

Από την άλλη μεριά όμως τα παιδιά των μεταναστών ζουν σε μια κοινωνία που διαφέρει αρκετά από αυτή που έζησαν οι γονείς τους. Στην ελληνική κοινωνία ισχύουν διαφορετικές αξίες, αρχές, ήθη και έθιμα, παραδόσεις, νόμοι και ηθικοί κανόνες που καθιστούν τον τρόπο ζωής διαφορετικό. Τα παιδιά των μεταναστών συναναστρέφονται με τα ελληνόπουλα, βιώνουν τον ελληνικό τρόπο ζωής, την γλώσσα, τους νόμους και τις αρχές της Ελλάδας.

Η πτυχιακή εργασία λοιπόν αυτή με θέμα «Οι κοινωνικές ταυτότητες των ξένων μαθητών στην πόλη του Ηρακλείου», περιλαμβάνει το θεωρητικό μέρος όπου αναφέρει σύμφωνα με την βιβλιογραφία τί είναι η ταυτότητα των μεταναστών δεύτερης γενιάς, καθώς και το ερευνητικό μέρος με την ανάλυση, ερμηνεία και συμπεράσματα όσον αφορά τον τρόπο που προβάλλουν τα παιδιά αυτά τον εαυτό τους μέσα στην ελληνική κοινωνία.

Αναλυτικότερα, το θεωρητικό μέρος περιέχει αρχικά την αποσαφήνιση της έννοιας της κοινωνικής ταυτότητας και την σχέση της με την κουλτούρα και την ετερότητα. Έπειτα αναλύει την πολιτισμική ταυτότητα, την κρίση που περνάει λόγω των αλλαγών στη δομή της, ως αποτέλεσμα της πολυπολιτισμικής φύσης των κοινωνιών του σήμερα. Επιπλέον γίνεται αναφορά στις στρατηγικές στήριξης της εθνικής ταυτότητας, καθώς και στην έξαρση των ταυτοτήτων, τις εκδηλώσεις ρατσισμού και εθνικισμού.

Το ακόλουθο κεφάλαιο αναφέρεται στο βαθμό ένταξης των παιδιών των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία, στην στάση των ντόπιων απέναντί τους, σε έννοιες όπως κοινωνικός αποκλεισμός και κοινωνικές ανισότητες και επίσης στο πώς οι ίδιοι οι μετανάστες διαχειρίζονται την συμπεριφορά που δέχονται από τους υπόλοιπους συμπολίτες τους.

Το τελευταίο κεφάλαιο του θεωρητικού μέρους έχει ως αντικείμενο την διαπολιτισμική εκπαίδευση, την αναγκαιότητά της, την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών καθώς και την εκπαιδευτική πολιτική που έχει η Ελλάδα.

Όσον αφορά το ερευνητικό μέρος, αρχικά παρουσιάζονται οι στόχοι της έρευνας, η μεθοδολογία που ακολουθήθηκε για να συλλεχθούν οι πληροφορίες από τους ερωτηθέντες, τα χαρακτηριστικά του δείγματος και έπειτα αναφέρονται τα αποτελέσματα αυτής και τα συμπεράσματα που προέκυψαν από την έρευνα σε συσχέτιση βέβαια με την θεωρία.

Πιο συγκεκριμένα, το ερευνητικό μέρος αναφέρεται στο βαθμό ικανοποίησης των μεταναστών δεύτερης γενιάς από την ελληνική πραγματικότητα, στο πώς οι ίδιοι αντιλαμβάνονται το σχολείο, τις σχέσεις τους με την οικογένειά τους και τέλος πώς σχεδιάζουν το μέλλον τους και ποιά τα όνειρά τους.

Ολοκληρώνοντας αξίζει να σημειώσω ότι αντιμετώπισα δυο δυσκολίες. Η μια αφορά στην εύρεση βιβλιογραφίας και η δεύτερη στην δυσκολία που είχαν κάποιοι συνεντευξιαζόμενοι να εκφραστούν και να περιγράψουν αυτό που ένιωθαν, με αποτέλεσμα να χρειάζονται περισσότερες διευκρινιστικές ερωτήσεις.

Στο σημείο αυτό θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον καθηγητή μου κ.Μανόλη Προκοπάκη, για την καθοδήγησή του σε όλα τα στάδια της πτυχιακής μελέτης, τους γονείς μου και κυρίως την μητέρα μου για την πολύτιμη βοήθειά τους, καθώς επίσης τον σύζυγο μου Γιώργο, την κόρη μου Βαλεντίνα και τον γιο μου Γιάννη, για την αγάπη τους και την ηθική συμπαράσταση στην συγγραφή της παρούσας πτυχιακής εργασίας

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ

1.1. Η έννοια της ταυτότητας

Η συνεχής διαδικασία της παγκοσμιοποίησης προκαλεί συχνά την αναζήτηση των εννοιών της ταυτότητας, της αυθεντικότητας, αλλά και της διαφορετικότητας. Η συνεχής ανάπτυξη της τεχνολογίας, ο πολλαπλασιασμός των μέσων επικοινωνίας, αλλά και των ανταλλαγών σε παγκόσμια κλίμακα έχουν ευνοήσει την ομοιομορφία. Αυτό όμως έχει ως αποτέλεσμα τα άτομα να προσπαθούν να προβάλουν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους και την ταυτότητά τους σε όλα τα επίπεδα. "Η σύγχρονη εποχή χαρακτηρίζεται από μια σοβαρή αντίθεση ανάμεσα στην ομοιομορφία που επιφέρει η παγκοσμιοποίηση και στις ιδιαιτερότητες που αισθάνονται να απειλούνται".¹

Η έννοια της ταυτότητας είναι δύσκολο να οριστεί, γιατί είναι μια λέξη με δύο αντίθετες έννοιες. Από τη μια υποδηλώνει την ομοιομορφία, την ισότητα ανάμεσα στα άτομα, τις ομάδες, ανάμεσα σε στάσεις και απόψεις, που ταυτίζονται μεταξύ τους. Από την άλλη όμως πλευρά, υποδηλώνει το σύνολο των χαρακτηριστικών που διαφοροποιούν κάποιον από κάποιον άλλο. "Ανάμεσα λοιπόν σ' αυτά υπάρχει μια αμφιβολία: «ταυτότητα σημαίνει αυτό που κάποιος ισχυρίζεται πως είναι»".²

Το βασικό πρόβλημα της «ταυτότητας» είναι να ερευνηθεί το πώς αρθρώνονται οι πολλαπλές πλευρές της χωρίς όμως να ξεχαστεί ότι η «ταυτότητα» δεν γεννιέται από ένα μεμονωμένο άτομο, αλλά αναδύεται μέσα από τις αλληλεπιδράσεις των ατόμων και τις μεταξύ τους σχέσεις. Η «ταυτότητα» λοιπόν εμπερικλείει πάντα τη διαφορετικότητα, τη σχέση των ανθρώπων μεταξύ τους, αλλά και με τους Άλλους. "Και εκείνο που προέχει δεν

¹ Κων/νος Βρύζας, "Παγκόσμια επικοινωνία και πολιτιστικές ταυτότητες", Βιβλιοθήκη Κοινωνικής Επιστήμης και Κοινωνικής Πολιτικής, Gutenberg, σ. 169.

² ο. π.

είναι τόσο η επιμέλεια του εαυτού, όσο η φροντίδα για το Άλλο, δηλαδή η αλληλεγγύη".³

Πολλές επιστήμες έχουν ασχοληθεί με την έννοια της ταυτότητας. "Η ψυχολογία ασχολείται με την ατομική ταυτότητα, δηλαδή τη διαδικασία με την οποία ο «εαυτός» συγκροτείται σε σχέση με το «Άλλο». Η κοινωνική ψυχολογία ερευνά την ταυτότητα σε επίπεδο ομάδων (συλλογικές ταυτότητες). Η ανθρωπολογία τέλος μελετά τις πολιτισμικές διαφορές ανάμεσα στις κοινωνίες, αλλά και τους τρόπους που οι ανθρώπινες κοινότητες ορίζουν τον «εαυτό» τους σε σχέση με τους «Άλλους» (πολιτιστικές ταυτότητες)".⁴ Δεν συναντάται όμως σύγκρουση ή αντιπαράθεση ανάμεσα στην ατομική, τη συλλογική και την πολιτιστική ταυτότητα, αλλά αντίθετα είναι μεταξύ τους άρρηκτα συνδεδεμένες. Η ατομική ταυτότητα δεν είναι απομονωμένη, αλλά διαμορφώνεται μέσα σ' ένα πλαίσιο συλλογικών κανόνων και κοινών πολιτισμικών αξιών.

Παρ' όλα αυτά η «ταυτότητα» δεν είναι μια αδιάσπαστη ενότητα, το εγώ δεν θεωρείται ως μονάδα και ο Άλλος εμφανίζεται ως συστατικό στοιχείο της ταυτότητας. Η ταυτότητα των ομάδων εμπεριέχει την πολυπλοκότητα και τις σχέσεις με το εξωτερικό περιβάλλον. Η ανταλλαγή είναι το βασικό στοιχείο αυτών των σχέσεων. Όταν μια ανταλλαγή εισέλθει στα ήθη, τότε ενσωματώνεται με την ταυτότητα του ατόμου ή της ομάδας.

"Ο Ζ. Μπερκ διακρίνει σε μια συλλογική ταυτότητα πέντε βασικά χαρακτηριστικά":⁵

α) Η συνέχεια και ο μετασχηματισμός. Δεν υπάρχει ταυτότητα χωρίς μετασχηματισμό. Πρόκειται όμως για ένα εσωτερικό μετασχηματισμό, για μια συνεχή ανανέωση και αλλαγή.

β) Μέσα στην ταυτότητα το υποκειμενικό και το αντικειμενικό συνδέονται σε κάθε στιγμή. Μια άλλη ταυτότητα από τη δική μου είναι για μένα ένα

³ Μποντεϊ (P.), "Το σούπερ μάρκετ του εγώ", Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία, 5-11-1995.

⁴ Αβδελά (E), "«Ετερότητα» και «ταυτότητα»: ιστοριογραφικές προσεγγίσεις", Σύγχρονα θέματα, τεύχος 54, Ιανουάριος - Μάρτιος, 1995, σ. 17-20.

⁵ Bergue J., "Identités collectives et sujets de l' histoire" in Identités collectives et relations interculturelles, sous la direction de Guy Michaud, Bruxelles, éditions complexe: SPRL, 1978, σ. 10-18.

αντικείμενο, είναι αντικειμενική σε σχέση με μένα. Το υποκειμενικό και το αντικειμενικό δεν είναι παρά δύο όψεις της ταυτότητας, οι οποίες είναι στενά συνδεδεμένες μεταξύ τους.

γ) Η ταυτότητα είναι ενεργός. Κάθε στοιχείο που εμπεριέχει επενεργεί πάνω στα άλλα και υφίσταται τις επιδράσεις όλων των άλλων.

δ) Η ταυτότητα είναι μία ολότητα. Μια ολότητα όμως η οποία συνδυάζει διαφορετικά στοιχεία και μπορεί να αναλυθεί σε ένα σχεδόν ατελείωτο παιχνίδι διαφοροποιημένων δράσεων.

ε) Η ταυτότητα, τέλος, χαρακτηρίζεται από τη μεταβλητότητα όλων των πλευρών της, όλων των παραγόντων της και των κατηγοριών της. Μεταβλητότητα των περιεχομένων της μέσα στις μορφές της, των μορφών της μέσα στα περιεχόμενά της.

Κάθε λοιπόν συλλογική ταυτότητα παρουσιάζει τέτοια στοιχεία, τα οποία όμως μπορεί να μην εμφανίζονται στον ίδιο βαθμό σε κάθε ταυτότητα. Μπορεί λοιπόν οι συλλογικές ταυτότητες να έχουν αυτά τα κοινά χαρακτηριστικά, αλλά μπορεί επίσης και να διαφέρουν. Για παράδειγμα οι συλλογικές ταυτότητες της Ελλάδας, έχουν διαφορετικά χαρακτηριστικά από αυτές των Η.Π.Α.

Η μεταβλητότητα, η συνεχής αλλαγή, και η ενέργεια που εμπεριέχει η «ταυτότητα» καθιστούν δύσκολη την ανάλυσή της και τη μελέτη της. Ο συνεχής εμπλουτισμός των στοιχείων της ταυτότητας ευνοεί το άτομο και το βοηθά να εξελιχθεί. Από την άλλη όμως μεριά του προκαλεί το αίσθημα της αβεβαιότητας, της ανασφάλειας και του φόβου της αλλοίωσης από τις ξένες επιρροές. Η συνύπαρξη με το «Άλλο» υψώνει τείχη που λειτουργούν ως «προστατευτικά καλύμματα» της ίδιας της ταυτότητας, του εαυτού. Το άτομο προσπαθεί να εξελιχθεί, να εμπλουτίσει τα χαρακτηριστικά του, χωρίς όμως να διαβρωθεί και να χάσει την ιδιαιτερότητά του, αυτό που τον κάνει να ξεχωρίζει από το σύνολο το πλήθος.

1.2. Η σχέση της ταυτότητας με την κουλτούρα

Η έννοια της κουλτούρας έχει σχέση με την έννοια της ταυτότητας, έτσι λοιπόν κάθε κουλτούρα τείνει να συγκροτήσει μια συλλογική ταυτότητα. Επίσης η κουλτούρα εξασφαλίζει το δέσιμο, τη συνοχή και τη διατήρηση μιας ομάδας. Είναι αυτή που καθορίζει τη συμπεριφορά και τις σχέσεις ανάμεσα στα μέλη της ομάδας, αλλά και τις σχέσεις που αναπτύσσει μια ομάδα με τις υπόλοιπες.

Τι σημαίνει όμως κουλτούρα; Η έννοιά της περιέχει πολλές αοριστίες και πολλές φορές η χρήση της προκαλεί σύγχυση. Ο όρος «κουλτούρα» είναι ασαφής και χρησιμοποιείται με πολλές σημασίες. Παλιότερα ο όρος κουλτούρα αναφερόταν στις τέχνες και στα γράμματα ή σε ένα σύστημα αξιών και κανόνων. Σήμερα αντιπροσωπεύει και σηματοδοτεί ένα συγκεκριμένο τρόπο ζωής.

Ο Ρ. Ουίλλιαμς συνδέει την κουλτούρα με τις πρακτικές της καθημερινής ζωής. Παρουσιάζει λοιπόν την κουλτούρα σαν μια συνολική διαδικασία που παράγει τρόπους ζωής. Διακρίνει τρία επίπεδα στην κουλτούρα:⁶

- α)** τη "βιωμένη κουλτούρα", δηλαδή την κουλτούρα όπως τη ζουν οι άνθρωποι σε έναν ορισμένο τόπο και χρόνο
- β)** την "καταγραμμένη κουλτούρα", η οποία περιλαμβάνει τόσο την τέχνη όσο και τα καθημερινά γεγονότα μιας εποχής
- γ)** την "κουλτούρα της επιλεκτικής παράδοσης", η οποία συνδέει τη βιωμένη κουλτούρα με τις κουλτούρες διαφορετικών εποχών.

Η παράδοση συμμετέχει ενεργά στη διαδικασία του προσδιορισμού της ταυτότητας. Πολλές φορές όμως η «παράδοση» είναι μια μυθοποιημένη εκδοχή του παρελθόντος. Παρατηρείται συχνά το γεγονός να τονίζονται σκόπιμα ορισμένα στοιχεία της παράδοσης και από την άλλη να αγνοούνται κάποια άλλα. Η επιλογή αυτή καθιστά την παράδοση σημαντικό παράγοντα της σύγχρονης κοινωνικής και πολιτισμικής οργάνωσης που εξυπηρετεί

⁶ Williams R, "Κουλτούρα και Ιστορία", Αθήνα, Γνώση, 1994, σ. 137-153.

συγκεκριμένα κοινωνικά συμφέροντα. Η επιλεκτική παράδοση, λοιπόν, είναι μια εκδοχή του παρελθόντος, η οποία χρησιμοποιείται για να επικυρώσει το παρόν και να το συνδέσει με το παρελθόν, δίνοντας την αίσθηση μιας «προδιαγεγραμμένης συνέχειας». Πρόκειται για μια επιλεκτική, συνδετική και δυναμική διαδικασία η οποία αποβλέπει στην πολιτισμική νομιμοποίηση σύγχρονων καταστάσεων.

"Η κουλτούρα προσφέρει τα πολιτιστικά μοντέλα τα οποία επηρεάζουν τη συμπεριφορά των ατόμων μέσα σε μια κοινωνία. Το πολιτιστικό μοντέλο είναι ένα σύστημα σκέψης και δράσης που μαθαίνεται μέσα σε μια συγκεκριμένη κοινωνία. Το άτομο, ανάλογα με τις δικές του εμπειρίες, μπορεί να τροποποιήσει ή να αλλάξει το μοντέλο προκειμένου να αντιμετωπίσει τα νέα προβλήματα. Μέσα όμως σε μια κοινωνία δεν υπάρχει ένα μονάχα πολιτιστικό μοντέλο".⁷

Η πολιτιστική κουλτούρα δεν είναι κάτι το δεδομένο, κάτι σταθερό, αλλά είναι μια διαδικασία συνεχούς διαπραγμάτευσης. Η κουλτούρα είναι ένα σύνολο πρακτικών εσωτερικών ή εξωτερικών σ' ένα συγκεκριμένο κοινωνικό χώρο, που τα άτομα κινητοποιούν σε σχέση με αυτή ή την άλλη πολιτική συγκυρία. Οι πρακτικές αυτές ορίζουν διαρκώς τόσο τις συλλογικές όσο και τις ατομικές ταυτότητες. Η κουλτούρα δεν είναι μια ξεχωριστή, σταθερή και αμετάβλητη οντότητα, αντίθετα είναι το προϊόν μιας επιμειξίας, ενός πολιτισμικού συγκρητισμού.

Η κουλτούρα ή η ταυτότητα, λοιπόν, δεν είναι κληρονομιά αλλά συνεχής διαπραγμάτευση. Ωστόσο οι διάφορες κουλτούρες του πλανήτη δεν είναι ανεξάρτητες, αλλά βρίσκονται σε μια δυναμική σχέση αλληλεξάρτησης. Κάθε κουλτούρα μπορεί να παίρνει και να υιοθετεί κάποια στοιχεία μιας άλλης κουλτούρας, ενώ ταυτόχρονα λειτουργεί και ως πομπός κάποιων δικών της στοιχείων προς μια άλλη κουλτούρα.

Οι τοπικές κουλτούρες προκύπτουν από την πολιτισμική επιμειξία. Η ανταλλαγή των στοιχείων ανάμεσα στους πολιτισμούς και η αλληλεξάρτηση

⁷ Κων/νος Βρύζας, "Παγκόσμια επικοινωνία και πολιτιστικές ταυτότητες", Βιβλιοθήκη Κοινωνικής Επιστήμης και Κοινωνικής Πολιτικής, Gutenberg, σ. 176.

που εκείνοι έχουν έχει ως αποτέλεσμα τη δημιουργία της πολιτισμικής ποικιλομορφίας που έχουν οι σημερινές κοινωνίες.

1.3. Η σχέση της ταυτότητας με την ετερότητα

Κάθε άτομο ανήκει σε κάποια κουλτούρα και επικοινωνεί με τα υπόλοιπα άτομα μέσα από αυτήν. Η επικοινωνία όμως των ατόμων που έχουν διαφορετική κουλτούρα συχνά συναντά κάποια εμπόδια. Αυτό συμβαίνει γιατί κάθε άτομο θεωρεί αυτά που περιλαμβάνει η κουλτούρα του ως δεδομένα και αυτονόητα, ενώ δύσκολα αποδέχεται και κατανοεί κάποιον που συμπεριφέρεται με διαφορετικό τρόπο.

Η συναναστροφή του ατόμου με άτομα που ανήκουν σε διαφορετική κουλτούρα, το βοηθά να μάθει και να ανακαλύψει καλύτερα τον εαυτό του και επίσης μειώνει την δυσπιστία και τον φόβο απέναντι στους άλλους ανθρώπους. Αυτό λοιπόν σημαίνει ότι η συνειδητοποίηση της ταυτότητας του ατόμου γίνεται μέσα από την αποδοχή και την γνώση του Άλλου. Ο Άλλος όμως συχνά προξενεί φόβο με αποτέλεσμα το άτομο να κλείνεται στον εαυτό του, να απομακρύνεται και να προβάλλει άμυνες. Μετά όμως από κάποιο διάστημα όταν το άτομο ξεπεράσει τους φόβους του, ακολουθεί το άνοιγμα στον Άλλο και έτσι σταδιακά γίνεται φανερό ότι δεν μπορεί να υπάρξει πληρότητα χωρίς Αυτόν.

Οι κουλτούρες όμως για να διατηρήσουν τη ταυτότητά τους και το στίγμα τους διατηρούν έναν κλειστό χαρακτήρα. Η έννοια της ταυτότητας παραπέμπει σε τρεις βασικές ιδέες:⁸

- α)** η ιδέα της σταθερότητας (η διάρκεια στο χρόνο)
- β)** η ιδέα της ενότητας (η συνοχή ενός ξεχωριστού αντικειμένου)
- γ)** η ιδέα της ομοιότητας (με την έννοια ότι ο καθένας θα πρέπει να μπορεί να αναγνωρίζει το ίδιο).

⁸ Ενρίκες Ε., "Δρόμοι προς τον άλλον, δρόμοι προς τον εαυτό μας" στο Φιλοδοξίες και ψευδαισθήσεις της συνεργασίας Ευρώπης και Τρίτου Κόσμου: ΛΟΜΕ IV, υπό την διεύθυνση της Σ. Μάππα, Forum των Δελφών, Εξάντας, 1991, σ. 301 κ.ε.

Οι τρεις αυτές έννοιες όμως συχνά έχουν διάφορα προβλήματα στην πράξη. Κατ' αρχάς δεν υπάρχει **σταθερότητα** της ταυτότητας. Η ταυτότητα δεν είναι κάτι αμετάκλητο, αλλά διαμορφώνεται μέσα από μακρόχρονες και πολύπλοκες ιστορικές, κοινωνικές και πολιτικές διαδικασίες. Δεν είναι λοιπόν κάτι στατικό και σταθερό σε άτομα και ομάδες. Ακόμη η ταυτότητα ενός ατόμου ή μιας ομάδας διαμορφώνεται από την αντίληψη που έχουν τα άλλα άτομα ή ομάδες για το άτομο ή την ομάδα αυτή. Η ατομική ταυτότητα είναι κάτι εντελώς σχετικό και έτσι το «εγώ» δεν είναι οριστικό ούτε έχει μια ομοιογένεια. Αντίθετα είναι το αποτέλεσμα μιας πολύπλοκης σύνθεσης. Όπως λοιπόν συμπεραίνει κανείς, το άτομο καθορίζεται από την πολλαπλότητα των αλληλεπιδράσεων που διατηρεί με το περιβάλλον.

Πέρα όμως από την σταθερότητα και η **ενότητα** της ταυτότητας είναι προβληματική, αφού η σύγχρονη κοινωνία αποτελείται από διαφορετικές ομάδες και το άτομο καλείται να αναλάβει πολλούς διαφορετικούς ρόλους, με αποτέλεσμα να είναι προβληματική η διατήρηση μιας ενιαίας ταυτότητας.

Παλιότερα σε κάθε παραδοσιακή κοινωνία οι αξίες ήταν κοινές, αλλά και οι ρόλοι σταθεροί. Καθώς όμως η κοινωνία αναπτύσσεται και γίνεται όλο και μεγαλύτερη, σύνθετη και ετερογενής, το άτομο καλείται να μετέχει σε πολλές και διαφορετικές ομάδες, κάθε μία από τις οποίες έχει τις δικές της αξίες και κανόνες. Οι διαφορετικοί λοιπόν ρόλοι που παίζει το άτομο μέσα στην πολύμορφη κοινωνία οδηγούν στον κατακερματισμό της προσωπικότητάς του.

Ακόμη, η γρήγορη διάδοση των νέων δικτύων επικοινωνίας μετασχηματίζει την κοινωνία, αλλά και την ταυτότητα. Ξαφνικά το μακρινό γίνεται κοντινό και το ξένο γίνεται οικείο, με αποτέλεσμα την αλλαγή της αντίληψης του ατόμου για το Άλλο, αλλά και για τον εαυτό του. Συνεχώς λοιπόν προκύπτουν νέες μορφές έκφρασης και επικοινωνίας που αλλάζουν τις κοινωνικές αντιλήψεις και συμπεριφορές. Όλες αυτές οι αλλαγές παρουσιάζουν το τέλος των παραδοσιακών κοινοτήτων, την εξαφάνιση των θεσμών κοινωνικοποίησης και τον κίνδυνο της ανομίας και της μοναξιάς.

Η **ομοιότητα** επίσης δεν είναι κάτι προφανές και αυτονόητο. Μέσα σε μια κοινωνία οποιοσδήποτε μπορεί να εκληφθεί ταυτόχρονα ως όμοιος και ως διαφορετικός. Η απόρριψη λοιπόν δεν αφορά μόνο τον διαφορετικό, αλλά και

τον όμοιο. "Ο όμοιος όμως δεν είναι πάντοτε αυτός με τον οποίο συνδεόμαστε με δεσμούς συμπάθειας και αλληλεγγύης. Μπορεί να είναι αυτό που θέλει να αποβάλει κάποιος από μέσα του. Υπάρχει μέσα σε κάθε άνθρωπο ένα ανομολόγητο μίσος κατά του ίδιου του εαυτού του που τον κατατρέχει και τον βασανίζει".⁹ "Για να απαλλαγεί λοιπόν, απ' αυτό το ασυνείδητο μίσος, το προβάλλει πάνω στους Άλλους. Η προβολή αυτή γίνεται ευκολότερα πάνω σ' αυτούς που μας μοιάζουν (στο κακό μας αντίτυπο) παρά πάνω σ' αυτούς που δεν μας μοιάζουν".¹⁰

Σε εκδηλώσεις ρατσισμού ο Άλλος προβάλλεται πάντα ως επικίνδυνος. "Αυτό συμβαίνει γιατί θυμίζει ότι καμιά ταυτότητα δεν είναι πλήρως διασφαλισμένη και ότι καμιά κουλτούρα δεν είναι ανώτερη από την άλλη. Η αναγνώριση του διαφορετικού δεν είναι εύκολη γιατί κανένα άτομο ή ομάδα δεν μπορεί να είναι σίγουρο για την ταυτότητά του και ακόμη γιατί δεν θέλει να παραδεχτεί ότι είναι ξένο προς τον ίδιο του τον εαυτό. Έχει την τάση, λοιπόν, να προβάλλει πάνω στους Άλλους όλα τα επιθετικά στοιχεία της δικής του προσωπικότητας".¹¹

Τι μπορεί όμως να γίνει για να αποφευχθούν οι εκδηλώσεις ρατσισμού; Θα πρέπει το κάθε άτομο να γνωρίσει τον εαυτό του και να αντιμετωπίζει με κατανόηση τις συγκρούσεις που ζει. Θα πρέπει ακόμη να είναι ανοικτό απέναντι στους Άλλους και να μην προβάλλει πάνω τους τα δικά του προβλήματα. Μόνο σ' αυτή την περίπτωση θα μπορέσει να αποδεχθεί τον Άλλο, να μπορέσει να συμβιώσει μ' αυτούς και να μην τους νιώθει ως απειλή για την συνοχή της δικής του προσωπικότητας. Όταν μια κουλτούρα είναι ανοικτή και αποδέχεται τις διαφορές στο εσωτερικό της, αλλά και σε σχέση με τις άλλες κουλτούρες, τότε μόνο μπορεί το άτομο να γίνει αυτόνομο.

Καμιά όμως κουλτούρα δεν είναι απόλυτα ενοποιημένη, γιατί τότε θα είναι κλειστή και θα καταλήγει σε αδιέξοδο. Όσο λοιπόν περισσότερο αποδέχεται τις διαφορές μια κουλτούρα, τόσο περισσότερο είναι πιο ανοικτή σε καινοτομίες και ανανεώσεις. Ακόμη η ισχυρή συλλογική ταυτότητα προκαλεί

⁹ Κων/νος Βρύζας, "Παγκόσμια επικοινωνία και πολιτιστικές ταυτότητες", Βιβλιοθήκη Κοινωνικής Επιστήμης και Κοινωνικής Πολιτικής, Gutenberg, σ. 192.

¹⁰ Βλ. Ενρίκες Ε, σ. 322-323.

¹¹ Βλ. Ενρίκες Ε, σ. 328.

εκφράσεις ξενοφοβίας και ρατσισμού. “Είναι δύσκολη η αποδοχή του Άλλου, γιατί οι κουλτούρες και τα άτομα στην προσπάθειά τους να αποδείξουν την ταυτότητά τους και τον προσωπικό χαρακτήρα τους έχουν την τάση να είναι περισσότερο κλειστές, παρά ανοικτές”.¹² Όταν το άτομο ζει σε μια ανοικτή κοινωνία, τότε μόνο μπορεί να αναπτύξει μια ισχυρή κοινωνική ταυτότητα, εφόσον θα είναι σε θέση να αξιολογήσει τα στοιχεία της κουλτούρας του, αλλά παράλληλα να αξιοποιήσει τα θετικά στοιχεία από τις υπόλοιπες κουλτούρες με τις οποίες συνυπάρχει.

¹² Βλ. Ενρίκες Ε, σ. 328.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ

2.1. Πολιτιστική ομοιομορφία

Η πολιτισμική ιστορία της ανθρωπότητας χαρακτηρίζεται από τις ανταλλαγές και τις αλληλεπιδράσεις ανάμεσα στους πολιτισμούς. Η συνάντηση των διαφορετικών πληθυσμών έχει ως αποτέλεσμα τη δημιουργία πλούσιων πολιτισμικών παραδόσεων. Συχνά συναντώνται όμως και οι συγκρούσεις ανάμεσα στους πολιτισμούς, οι οποίες δεν έχουν σαν αποτέλεσμα την επικράτηση του ενός ή του άλλου πολιτισμού, αλλά τον αμοιβαίο εμπλουτισμό τους. "Σε ορισμένες περιπτώσεις μάλιστα, λαοί που υπέταξαν στρατιωτικά άλλους λαούς αναγκάστηκαν τελικά να «υποταχθούν» πολιτισμικά σ' αυτούς, όπως συνέβη για παράδειγμα στην περίπτωση της κατάκτησης της Ελλάδας από τους Ρωμαίους".¹³

"Από τα μέσα, όμως, του 20ού αιώνα η πολιτισμική ποικιλομορφία του κόσμου κινδυνεύει σοβαρά από τη διάδοση του δυτικού πολιτιστικού προτύπου σε παγκόσμια κλίμακα".¹⁴ Οι πλούσιες χώρες του Βορρά, οι οποίες ελέγχουν σε πολύ μεγάλο βαθμό την οικονομία, την επιστήμη και την τεχνολογία, επεκτείνουν την πολιτιστική τους επιρροή σ' όλο τον κόσμο. Η τεχνολογική πρόοδος, θεωρητικά, διευκολύνει τις πολιτιστικές ανταλλαγές ανάμεσα στους λαούς, στην πραγματικότητα όμως ο έλεγχος της τεχνολογίας από τις ισχυρές χώρες ευνοεί την πολιτιστική ομοιομορφία και θέτει σε αμφισβήτηση τις πολιτιστικές ταυτότητες των ασθενέστερων χωρών.

Το δυτικό πολιτιστικό πρότυπο ασκεί μια παγκόσμια επιρροή, και τείνει να επιβληθεί σε κάθε γωνιά του πλανήτη, με αποτέλεσμα να περιθωριοποιεί, να παραμορφώνει ή ακόμη και να αφανίζει τους άλλους πολιτισμούς. Η γενίκευση του δυτικού τρόπου ζωής επιφέρει την ομογενοποίηση των διαφόρων πολιτισμών και περιορίζει σημαντικά τις πολιτιστικές ιδιαιτερότητες και την ποικιλία που παρουσιάζουν οι διάφορες μορφές κοινωνικής

¹³ Βλ. Κων/νος Βρύζας, σ. 127.

¹⁴ Hamelink C.J., "Η πολιτιστική αυτονομία στις παγκόσμιες επικοινωνίες", Αθήνα, 1988, Κάλβος, σ. 31.

συμβίωσης. Δηλαδή, "η πολιτιστική διεθνοποίηση ομογενοποιεί, το συλλογικό φαντασιακό και θέτει σε κίνδυνο τις πολιτιστικές ταυτότητες".¹⁵

Πέρα όμως από την πολιτισμική ομογενοποίηση, απειλή για τις πολιτιστικές ταυτότητες είναι η τεράστια ανάπτυξη της μαζικής κουλτούρας στον κόσμο. Τα προϊόντα αυτής της κουλτούρας προσφέρουν εντυπωσιακή και ελκυστική, αλλά κοινότυπη και στερεότυπη ψυχαγωγία που εγκλωβίζει τη φαντασία και απομακρύνει το κοινό από την κουλτούρα του. Επίσης διαδίδουν τα κυρίαρχα μοντέλα που αντικατοπτρίζουν το δυτικό τρόπο ζωής και τείνουν να παραμορφώσουν τις παραδοσιακές πολιτιστικές αξίες και πρακτικές.

"Τα διεθνή Μ.Μ.Ε. ασκούν μεγάλη επιρροή στην οργάνωση της συλλογικής μνήμης, στον τρόπο σύλληψης της πραγματικότητας και επιδρούν στις στάσεις και τις συμπεριφορές. Επιβάλλουν ένα μικρό αριθμό γλωσσών σε βάρος των άλλων γλωσσών της ανθρωπότητας και δημιουργούν μια γλωσσική ιεραρχία που υπακούει στις απαιτήσεις των κέντρων εξουσίας".¹⁶ Τα Μ.Μ.Ε. προβάλλουν το μοτίβο του αμερικάνικου πολιτισμού και το παρουσιάζουν ως το κυρίαρχο και πληρέστερο πολιτιστικό πρότυπο, με αποτέλεσμα την αποδοχή και την υιοθέτηση στοιχείων αυτού από όλους τους υπόλοιπους πολιτισμούς.

Η διεθνοποίηση όμως και η εμπορευματοποίηση των πολιτιστικών προϊόντων δεν είναι ένα μεμονωμένο φαινόμενο, αλλά εντάσσεται μέσα σε ευρύτερες οικονομικές και πολιτικές διεργασίες που συντελούνται σε παγκόσμιο επίπεδο. Κυρίως τα αμερικάνικα πολιτιστικά προϊόντα έχουν κατακλύσει όλες τις αγορές και επιπλέον οι εθνικές παραγωγές μιμούνται συχνά τα αμερικανικά πρότυπα.

"Η δικτατορία του μοναδικού λόγου και της μοναδικής εικόνας, πολύ πιο καταστροφική από εκείνη του μοναδικού κόμματος, επιβάλλει παντού έναν πανομοιότυπο τρόπο ζωής και απονέμει τον τίτλο του υποδειγματικού πολίτη σε εκείνον που είναι ευπειθής καταναλωτής, παθητικός θεατής,

¹⁵ Latouche S., "*L'occidentalisation du monde. Essai sur la signification, la portée et les limites de l'uniformisation planétaire*", Paris, La Découverte, 1989.

¹⁶ Βλ. Κων/νος Βρύζας, σ. 131.

τυποποιημένος, σε παγκόσμια κλίμακα, σύμφωνα με ένα μοντέλο που προτείνει η αμερικανική εμπορική τηλεόραση".¹⁷

Τα Μ.Μ.Ε. καθοδηγούν και καθορίζουν τις συμπεριφορές των ατόμων προς συγκεκριμένες κατευθύνσεις και τα καθιστούν "άβουλα όντα", καλούς καταναλωτές και όμοιους ως προς τα χαρακτηριστικά και τις εκφράσεις τους πολίτες. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να αλλάζει ο τρόπος ζωής στις διάφορες κοινωνίες, να παραμερίζονται ή και να αφανίζονται οι παραδόσεις και να διαφοροποιείται η ίδια η ταυτότητα του ατόμου.

2.2. Η αμφίβολη έννοια της "πολιτισμικής ταυτότητας"

Η πολιτιστική ταυτότητα αν εξεταστεί καλά προκύπτει ότι είναι μια έννοια διφορούμενη, αφού αυτή οικοδομήθηκε και οικοδομείται συνεχώς από δύο σύνολα στοιχείων: από τη μια πλευρά βασίζεται στα στοιχεία που προέρχονται από το γεγονός ότι κάποιος ανήκει σε μια ομάδα και από την άλλη σ' αυτά που προέρχονται από ατομικές ιδιότητες και την ατομικότητα δηλαδή του καθενός. Τα στοιχεία αυτά είναι αμετάβλητα (όπως το φύλο ή η ιθαγένεια), αλλά και μεταβαλλόμενα (όπως το μορφωτικό επίπεδο του ατόμου ή οι προτιμήσεις του). Αυτές οι αλλαγές των στοιχείων μπορεί να επηρεάζουν τον άνθρωπο, αλλά συγχρόνως δεν τον εμποδίζουν να παραμείνει μοναδικός.

Σήμερα, όταν μιλάμε για «πολιτισμική ταυτότητα» αναφερόμαστε όχι τόσο σε μια κληρονομούμενη παράδοση, πράγμα που ίσχυε παλαιότερα, αλλά σε μια βιωμένη παράδοση. "Πρόκειται για τον τρόπο ζωής, για ένα συγκεκριμένο τρόπο του να είσαι".¹⁸ Αυτός όμως ο τρόπος ζωής, αυτές οι νοητικές αντιλήψεις, οι κοινές αξίες δεν είναι χαρακτηριστικά αποκλειστικά της ομάδας, αφού η ιστορία έχει δείξει ότι κάθε ομάδα και κάθε κοινωνία είναι αποτέλεσμα πολλών ανταλλαγών, δανείων και αμοιβαίου εμπλουτισμού.

Εάν κάποιος εξετάσει προσεκτικά τους διάφορους πολιτισμούς, θα αντιληφθεί ότι τα διάφορα στοιχεία που αποτελούν τις πολιτισμικές ταυτότητες,

¹⁷ Galeano E., "*Vers une société de l'incommunication*", in *Le monde diplomatique*, Janvier, 1996.

¹⁸ Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, "*«Εμείς» και οι «άλλοι» αναφορικά στις τάσεις και τα σύμβολα*". Αθήνα, 2000, σ. 52.

τις κοινές αξίες μιας ομάδας, τα μοιράζονται πάντα λίγο-πολύ και άλλες ομάδες. Η πολιτισμική λοιπόν ταυτότητα δεν αποτελείται τόσο από συγκεκριμένα και πρωτότυπα στοιχεία, αλλά από μια σύνθεση στοιχείων που ξαναβρίσκονται και σε άλλες ομάδες.

Αν κάποιος εξετάσει την πολιτισμική ταυτότητα που πραγματικά βιώνουν οι άνθρωποι, διαπιστώνει ότι από τη μια πλευρά οι πολιτισμικές ταυτότητες του καθενός χαρακτηρίζεται από μια μεγάλη ποικιλία, από την άλλη ότι οι ταυτίσεις αναφέρονται σε πολλαπλά επίπεδα και ότι αφορούν στοιχεία που είναι τόσο διεθνικά και υπερεθνικά όσο και εθνικά και τέλος, αυτές οι ταυτίσεις είναι σχετικά ασταθείς, με την έννοια ότι τα άτομα μπορούν να απορρίπτουν μερικές απ' αυτές και να υιοθετούν καινούργιες, ανάλογα με συνειδητές ή ασυνειδητές επιλογές.

Οι πολιτιστικές λοιπόν ταυτότητες αναφέρονται τόσο σε επιμέρους ομοιότητες των μελών της κοινότητας, όσο και σε μια κληρονομιά που έχει δοθεί και που πρέπει να διατηρηθεί ως έχει, πράγμα όμως αρκετά δύσκολο στην πράξη, αφού ο εμπλουτισμός και η συνεχής επιρροή από την συνύπαρξη με τις άλλες ταυτότητες μέσα στο κοινωνικό σύνολο είναι βασικό χαρακτηριστικό στις σύγχρονες κοινωνίες.

2.3. Η ατομική ταυτότητα ως πολιτισμική ταυτότητα

Σημειώνεται ότι, "η ατομική ταυτότητα προϋποθέτει εξ' ορισμού την έννοια «ταυτόν», που παραπέμπει σε μια εμπειρικού τύπου τάση για εσωτερική ενότητα του υποκειμένου με τον εαυτό του. Η ενότητα αυτή δεν μπορεί παρά να είναι το αποτέλεσμα δύο ξεχωριστών δυνατοτήτων. Αφενός, της δυνατότητας του υποκειμένου να αναγνωρίζεται με διάρκεια και σταθερότητα στο χρόνο ως ίδιο με τον εαυτό του, ακόμη και όταν υιοθετεί συμπεριφορές, εκ πρώτης όψεως, αντιφατικές μεταξύ τους, αφετέρου, της δυνατότητας του υποκειμένου να αναγνωρίζεται με διάρκεια και σταθερότητα στο χρόνο ως διαφορετικό από τα άλλα υποκείμενα, ακόμα και όταν υιοθετεί συμπεριφορές, εκ πρώτης όψεως, παρόμοιες με τις συμπεριφορές των

άλλων".¹⁹ Όταν όμως κάποιος θεωρείται ίδιος με τον εαυτό του και διαφορετικός με τους άλλους δεν σημαίνει ότι παραμένει απaráλλακτος στο χρόνο, αφού γύρω του τα άτομα και οι καταστάσεις αλλάζουν. Σημαντικό στην όλη αυτή διαδικασία είναι το άτομο να έχει ένα σημείο ισορροπίας ανάμεσα στην αυτοεικόνα του και στην κοινωνική εικόνα του εαυτού του.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι η έννοια της πολιτισμικής ταυτότητας γενικά παραπέμπει σε δύο αντιφατικές διαδικασίες. Από τη μια πλευρά το άτομο επιδιώκει να ενσωματώνεται και να εντάσσεται σε κοινωνικές οντότητες και να αναλαμβάνει αντίστοιχους ρόλους που του προσδίδουν κοινωνική αναγνώριση. Από την άλλη πλευρά, όμως, έχει την τάση να διαφοροποιείται από τους άλλους και να συγκροτεί τον εαυτό του ως κάτι διαφορετικό από τον υπόλοιπο πληθυσμό. Και οι δύο όμως αυτές διαδικασίες συνιστούν δύο αλληλένδετες όψεις της πολιτιστικής ταυτότητας: τη διαρκή αναζήτηση στο χρόνο μιας ενότητας του εαυτού, που στηρίζεται στο γεγονός ότι ο άνθρωπος διαφοροποιείται συνεχώς από τους άλλους, όμως αυτή η διαφοροποίηση πρέπει να αναγνωρίζεται από όλα τα άτομα για να έχει ισχύ.

"Όταν όμως μία από τις δύο όψεις αυτής της διαδικασίας διαταραχθεί (είτε η ενσωμάτωση είτε η διαφοροποίηση) το άτομο, υπό την απειλή της διάσπασης της πολιτιστικής του ταυτότητας, οφείλει να αναπροσανατολίσει τον εαυτό του, πάντα με τον κατάλληλο βαθμό αυτονομίας, σε ένα νέο πλαίσιο θεσμικών και διυποκειμενικών εξαρτήσεων. Έτσι ώστε να επιβεβαιώσει εκ νέου την ταυτότητά του ως μηχανισμό αμοιβαίας προσέγγισης του ατόμου και της κοινωνίας, ως ενεργό σύστημα συμβολικής ταύτισης και διαφοροποίησης που προσδίδει νόημα στην ατομική εμπειρία".²⁰

Η κρίση της σύγχρονης ιδέας της ταυτότητας (πολιτισμικής, ατομικής, κοινωνικής, εθνικής κ.λπ.) λοιπόν, οφείλεται κυρίως στο ότι πολλοί παράγοντες καθιστούν την ταυτότητα του ατόμου όχι απόλυτα δοσμένη και με ενιαία σύσταση, αλλά αμφιλεγόμενη, μετέωρη και υπό διαρκή αμφισβήτηση και

¹⁹ Μ. Ψημίτης, "Εναλλακτικά κοινωνικά κινήματα: η αναζήτηση του εφικτού ανάμεσα σε υποκειμενικές ανάγκες και κρατικές πολιτικές", Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης, τ. 8. Νοέμβριος, 1996, σ. 28.

²⁰ Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, "«Εμείς» και οι «άλλοι» αναφορικά στις τάσεις και τα σύμβολα". Αθήνα, 2000, σ. 87.

διαπραγμάτευση, που όπως γίνεται εύκολα αντιληπτό, δημιουργεί στο άτομο αβεβαιότητα, ανασφάλεια και ένα αίσθημα σύγχυσης ως προς τον τρόπο με τον οποίο προβάλλει ή θα έπρεπε να προβάλλει τον εαυτό του μέσα στο κοινωνικό σύνολο. Πώς δηλαδή θα οριοθετεί την ταυτότητά του, την αξία του και τις πεποιθήσεις του απέναντι στον Άλλο.

2.4. Η οικουμενικότητα και η κρίση της ταυτότητας

Η παγκοσμιοποίηση που συντελείται σε οικονομικό, πολιτικό και πολιτισμικό επίπεδο σε όλες τις χώρες του κόσμου, όπως είναι φανερό, προκαλεί εμπόδια στο κάθε άτομο ως προς τον τρόπο που προσδιορίζει τον εαυτό του. Το άτομο στην προσπάθειά του να διατυπώσει, να οριοθετήσει και να προβάλλει την ταυτότητά του, βρίσκεται αντιμέτωπο με αντιφάσεις, συγκρούσεις και αντιθέσεις ανάμεσα σ' αυτό που καλείται παράδοση και εθνική ταυτότητα και στον τρόπο ζωής και τον πολιτισμό που επιβάλλει και προβάλλει η παγκοσμιοποίηση.

"Κρίση λοιπόν της ταυτότητας ονομάζουμε εκείνες τις αβεβαιότητες και αμφιθυμίες που σχετίζονται είτε με την αδυναμία του ατόμου να εντάξει τον εαυτό του σε κάποια εθνική κοινότητα, είτε με τη δυσκολία να νοηματοδοτήσει για τον εαυτό του και τους άλλους αυτή την ένταξη".²¹ Κάθε άτομο έχει ως βασικό μέλημά του να ανήκει σε ένα σύνολο, μια ομάδα και να μπορεί να αντλεί απ' αυτήν το αίσθημα της σιγουριάς και της υποστήριξης. Να μην νιώθει δηλαδή μόνο του και μετέωρο. Η αίσθηση λοιπόν του ανήκειν είναι το βασικό στοιχείο που οδηγεί στην σύσταση των διάφορων κοινωνικών ομάδων και των διάφορων πολιτισμών. Το άτομο υπακούει στις αρχές, τους κανόνες, τις συμπεριφορές που υπάρχουν σε κάθε κοινωνία και κάθε έθνος και έτσι εντάσσεται ομαλά στο κοινωνικό σύνολο.

Στην σημερινή όμως εποχή έχει αρχίσει να χάνεται αυτό που καλείται παράδοση και ιστορία και η δύναμη αυτών να ενώνουν τα άτομα. Το

²¹ Αθανάσιος Γκότοβος, *"Οικουμενικότητα, ετερότητα και ταυτότητα: η επαναδιαπραγμάτευση του νοήματος της παιδείας"*, Ιωάννινα, 2001, σ. 72.

αμερικάνικο στυλ του τρόπου ζωής αρχίζει να κατακλύζει ολόκληρο τον κόσμο και να θέτει σε δεύτερη μοίρα τον παραδοσιακό τρόπο ζωής.

Όλες αυτές οι αλλαγές που συντελούνται στις κοινωνίες, δημιουργούν στο άτομο μία σύγχυση. Από τη μία πλευρά μεγαλώνει σύμφωνα με την παράδοση που ακολουθούν οι γονείς του, μαθαίνει να σέβεται την ιστορία του τόπου του και να αξιολογεί την εθνική του ταυτότητα. Από την άλλη πλευρά όμως βλέπει συνεχώς να αλλάζει ο πολιτισμός του και να αλλοιώνεται λόγω των επιρροών που δέχεται από τις παγκόσμιες δυνάμεις. Στα πλαίσια της καπιταλιστικής πολιτικής παραβλέπονται οι αξίες, οι αρχές και οι πολιτιστικοί κανόνες που ίσχυαν στο παρελθόν και το άτομο υιοθετεί ξενόφερτες συμπεριφορές, ούτως ώστε να μπορέσει να αποκτήσει όσο το δυνατόν περισσότερα αγαθά. Η αξία που δίνεται στην ύλη παραμερίζει και αποστρέφει την προσοχή του ατόμου από τους κανόνες συμπεριφοράς, τις πολιτιστικές αξίες και αρχές καθώς και τις παραδοσιακές πρακτικές.

2.5 Η δημιουργία των πολυπολιτισμικών κοινωνιών

Ο άνθρωπος από τη φύση του έχει την ανάγκη να συσπειρώνεται, να αλληλεπιδρά με άλλα άτομα και να δημιουργεί ομάδες. Αποτέλεσμα αυτής της συσπείρωσης είναι η δημιουργία των κοινωνιών. Οι πρώτες κοινωνίες αποτελούνταν από οικογένειες ατόμων με ίδια οικονομικά, μορφωτικά, κοινωνικά χαρακτηριστικά. Με την ανάπτυξη όμως της τεχνολογίας, την εξέλιξη των μέσων επικοινωνίας και την αύξηση του εμπορίου, η σύσταση των κοινωνιών άλλαξε. Άρχισαν να μετακινούνται οι πληθυσμοί ανάλογα με τα συμφέροντά τους. Συγκεντρώνονταν σε περιοχές όπου υπήρχε πλουσιότερο έδαφος, περισσότερες ευκαιρίες για εργασία και πλούτο.

Οι μετακινήσεις αυτές των πληθυσμών είχαν σαν αποτέλεσμα την δημιουργία των σύγχρονων πολυπολιτισμικών κοινωνιών. Η συγκέντρωση όλων αυτών των διαφορετικών ατόμων σε μία συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή και οι αλληλεπιδράσεις που δημιουργούνται, έχουν άμεση επιρροή στη σύσταση της κοινωνίας. Οι κλειστές λοιπόν κοινωνίες στη σημερινή εποχή

δεν συναντώνται εύκολα. Τώρα οι κοινωνίες απαρτίζονται από άτομα πολλών εθνικοτήτων, με διαφορετικά έθιμα και πολιτισμό.

Η πολυπολιτισμικότητα έχει θετικά και αρνητικά χαρακτηριστικά. Από την μια μεριά ωφελεί την κοινωνία, γιατί συγκεντρώνονται οι διάφοροι πολιτισμοί, ανταλλάσσουν στοιχεία, αλληλοεπηρεάζονται και συνεπώς εμπλουτίζονται. Ξεφεύγουν από τα στενά όρια της παράδοσης, αποφεύγεται η προσκόλληση στο παρελθόν και η εξιδανίκευση αυτού, αλλάζει ο τρόπος ζωής και σκέψης των ατόμων και έτσι ολόκληρος ο πολιτισμός και η κουλτούρα των ανθρώπων εξελίσσεται και εμπλουτίζεται. Όλη αυτή η αλλαγή που δέχεται η κοινωνία ωφελεί στο να μπορεί να γίνεται πιο ανοικτή και παράλληλα αφήνει περιθώρια προσαρμογής και έκφρασης των ατόμων που την απαρτίζουν.

Εκτός όμως από τα θετικά στοιχεία των πολιτισμικών κοινωνιών, υπάρχουν και τα αρνητικά. Πολλές φορές όλη αυτή η συνύπαρξη τόσο διαφορετικών ατόμων, με άλλη νοοτροπία, τρόπο σκέψης έκφρασης και ζωής, δημιουργεί προβλήματα. Όταν η κοινωνία δεν είναι έτοιμη και ώριμη να στηρίξει αυτή την συνύπαρξη, τότε παρουσιάζονται φαινόμενα συγκρούσεων ανάμεσα στα άτομα. Οι διαφορετικές εκφράσεις των ατόμων και κυρίως αυτών που καλούνται «ξένοι», δημιουργούν την δυσαρέσκεια, που μπορεί να φτάσει έως και την εχθρότητα των ντόπιων προς αυτά. Κάθε άτομο προσπαθεί να διαφυλάξει την ταυτότητά του, την κουλτούρα του και τον πολιτισμό του. Όταν λοιπόν νιώσει την απειλή από το αλλότριο, τότε αμύνεται εξαιτίας του φόβου να μην αλλοιωθεί και χάσει την ισχύ του.

Για να μπορέσει λοιπόν μια κοινωνία που είναι πολυπολιτισμική να αποτρέψει την παρουσία των αρνητικών στοιχείων που προαναφέρθηκαν, πρέπει να δώσει ιδιαίτερη βαρύτητα στην εκπαίδευση, την πνευματική καλλιέργεια και την μόρφωση των ατόμων που την απαρτίζουν. Κάθε άτομο από τη στιγμή που γνωρίζει καλά ποια είναι η παράδοσή του, ποια είναι τα θετικά της στοιχεία και τι μπορεί και θέλει να υιοθετήσει, τότε δεν φοβάται κάθε καινούργιο στοιχείο που θα διεισδύσει στον πολιτισμό και στην κοινωνία του.

2.6. Διαπολιτισμικές σχέσεις

Στις σημερινές συνθήκες της παγκοσμιοποίησης, καθένας ανήκει σε πολλές «φυλές», συμμετέχει σε πολλές παραδόσεις και προσλαμβάνει μηνύματα από πολλούς πολιτισμούς. Δεν είναι δεδομένο, εκ των προτέρων, ότι η ανάμιξη αυτή θα δώσει ένα αρμονικό αποτέλεσμα. Και αυτό γιατί ο διάλογος ανάμεσα στους πολιτισμούς εμποδίζεται από τον ανταγωνισμό των πολιτισμών.²² Ο ανταγωνισμός αυτός θέτει σε αμφισβήτηση ολοένα και περισσότερο την κυριαρχία του δυτικού πολιτισμού.

Η συνύπαρξη πολλών πολιτισμών έχει θετικά και αρνητικά στοιχεία. Στα θετικά συγκαταλέγεται το γεγονός ότι το άτομο έχει αρκετές επιρροές από τους υπόλοιπους πολιτισμούς, πράγμα που του δίνει την ευκαιρία να αναπτύξει τον εαυτό του, να εμπλουτίσει την ταυτότητά του και να μπορεί να διακρίνει αυτά που το ευνοούν και το ολοκληρώνουν ως κοινωνικό όν και εν συνεχεία να τα υιοθετεί. Με τον τρόπο αυτό οι κοινωνίες εξελίσσονται, αναπτύσσονται και προσφέρουν το έδαφος για τους πολίτες τους να αλληλεπιδρούν, να μάθουν να συνυπάρχουν και να συμπορεύονται αρμονικά.

Δεν είναι όμως μόνο τα θετικά από την συνύπαρξη των πολλών πολιτισμών. Συχνά στις κοινωνίες που τις χαρακτηρίζει η πολυπολιτισμικότητα δημιουργούνται συγκρούσεις. Κάθε άτομο προσπαθεί να προστατέψει την εθνική του ταυτότητα, να διατηρήσει τον πολιτισμό του και την κουλτούρα του ακέραιους. Όπως επισημαίνει ο Ζ. Ντανιέλ "όλοι οι πολιτισμοί δεν χωρίζονται αλλά διατρέχονται από τον ανταγωνισμό ανάμεσα στην περιπλάνηση και στο ρίζωμα, στην οικουμενικότητα και στην ταυτότητα, στην παγκοσμιοποίηση και στις ιδιαιτερότητες, στο άτομο και στην κοινότητα. Πιστεύω -συνεχίζει ο Ζ. Ντανιέλ- ότι οι δυνάμεις που δρουν προς τη μια κατεύθυνση είναι εξίσου σημαντικές μ' εκείνες που δρουν προς την άλλη. Πιστεύω πως εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από εμάς τους ίδιους να εξασφαλίσουμε το θρίαμβο της μιας ή της άλλης. Για το λόγο αυτό πρέπει να αντιπαραθέσουμε στο φαταλισμό της σύγκρουσης των πολιτισμών ένα πολιτισμικό βολонταρισμό".²³

²² Descombes V., "Les monts de la tribu", Critique, mai, 1985 no 456, σ.σ. 419-444.

²³ Ντανιέλ Ζ., "Ταξίδι στα όρια του έθνους", Αθήνα, Πόλις, 1996, σ. 16-17.

Επειδή ακριβώς δεν υπάρχουν αμιγείς πολιτισμοί έτσι δεν μπορεί να υπάρξει πολιτισμική καθαρότητα. Ο πολιτισμός χαρακτηρίζεται από την πολλαπλότητα και τη διαρκή κίνηση. Για να μπορέσει μια κοινωνία να περιορίσει τις συγκρούσεις και τον ανταγωνισμό ανάμεσα στα διαφοροποιημένα μέλη της, δεν θα πρέπει να αποκλείει ούτε να εξουδετερώνει τις κουλτούρες των ξένων και των μεταναστών αφομοιώνοντάς τες, αλλά θα πρέπει να τις θεωρεί ισοδύναμες με την γηγενή κουλτούρα. Για να μπορέσει λοιπόν να υπάρξει εξέλιξη σε κάθε κοινωνία, εκείνο που προέχει είναι η διασφάλιση της πολιτισμικής ποικιλίας και ο ισότιμος διάλογος ανάμεσα στους πολιτισμούς, πράγμα που θα επιτρέψει τη δημιουργία νέων συνθέσεων και νέων πολιτισμικών μορφών. Οι διαπολιτισμικές σχέσεις θα πρέπει να χαρακτηρίζονται όχι μόνο από τον αμοιβαίο σεβασμό και την αλληλοκατανόηση, αλλά και την αναγνώριση και την παραδοχή των διαφορών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο :

ΕΘΝΙΚΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ

3.1. Κριτήρια και όροι της εθνικής ταυτότητας

Κάθε κοινωνικό ον έχει την ανάγκη να ανήκει κάπου. Να νιώθει μέλος μιας ομάδας, μιας τάξης, μιας θρησκείας, ενός κόμματος και κυρίως ενός έθνους, πράγμα που του τονώνει το αίσθημα ότι ανήκει στους όμοιούς του. Η εθνική ταυτότητα στηρίζεται στο χρόνο παρά στον τόπο. Αναφέρεται στο παρελθόν πρώτα και κύρια. "Γενικά, η εθνική ταυτότητα τρέφεται κυρίως από το παρελθόν, αλλά ενώ το παρελθόν προϋποτίθεται σταθερό και αναλλοίωτο, στην πραγματικότητα ό,τι είναι γραμμένο σ' αυτό δεν είναι γραμμένο πάνω σε μάρμαρο αλλά πάνω σε άργιλο".²⁴ Αυτό σημαίνει ότι "το όνειρο του παρελθόντος που το αφηγούμαστε διαρκώς με μια σχετικά σταθερή μορφή, λειτουργεί σαν όπλο που το αντιτάσσουμε στους άλλους για να νιώθουμε ασφαλείς πάνω στις ρίζες μας και μαζί σαν δύναμη που θα εξασφαλίζει τη συνοχή μας σαν ομάδα ή έθνος".²⁵ Ενώ όμως οι παραστάσεις του ονείρου μπορούν να αλλάζουν από καιρό σε καιρό, ανάλογα με τις ανάγκες, οι αφηγητές του ονείρου πάντοτε ισχυρίζονται πως το παρελθόν αυτό που αφηγούνται, είναι αναλλοίωτο.

Καθώς η εθνική ταυτότητα συγκροτείται σε αντιπαράθεση προς την ετερότητα και τη διαφορά, ταυτόχρονα προβάλλεται ως ενοποιητική δύναμη που διατηρεί τη συνοχή της κοινωνίας και αυξάνει το κύρος της. "Γιατί εκείνο που ενώνει πιο πολύ τους ανθρώπους δεν είναι η αγάπη - είναι μάλλον το κοινό μίσος ενάντια στους άλλους".²⁶

²⁴ Ι. Βαλλερστάιν, "Η οικοδόμηση των λαών: ρατσισμός, εθνικισμός, εθνισμός", Μπαλιμπάρ – Βαλλερστάιν, 1999.

²⁵ Θ. Βεΐκος. "Εθνικισμός και Εθνική Ταυτότητα", Αθήνα 1993.

²⁶ Βλ. Θ. Βεΐκος, σ. 28.

Η εθνική ταυτότητα, είναι δύσκολο να οριοθετηθεί και να διατυπωθεί, όπως και όλες οι ταυτότητες. Έχει όμως κάποια βασικά χαρακτηριστικά που την προσδιορίζουν: ".²⁷

α) Φυλή και καταγωγή. Μια ομάδα διακρίνεται από τις άλλες βασιζόμενη στη φυλή, το κοινό ή τη ράτσα και την τάση της να αυτοδιαϊωνίζεται βιολογικά. Τα άτομα θέλουν να ξεχωρίζουν από τις άλλες εθνικότητες, να διατηρούν και να προσδιορίζουν την εθνική τους ταυτότητα. Υποστηρίζουν λοιπόν την κοινή καταγωγή και το κοινό παρελθόν τους ως έθνος και επιδιώκουν να διασφαλίσουν την συνέχειά του. Τα άτομα υποστηρίζουν την ιδέα πως οι γενιές διαδέχονται συνεχώς η μία την άλλη, σ' ένα γεωγραφικό χώρο σχετικά σταθερό και με τρόπο συνεχιζόμενο, έτσι που οι άνθρωποι ζουν σαν να κληρονομούν μια "ουσία", που αποτελεί τον πυρήνα της συλλογικής τους ταυτότητας. Η καταγωγή και η ιστορική συνέχεια παράγονται και αναπαράγονται μέσα από μύθους, αφηγήσεις και αναφορές που ενδυναμώνουν την συλλογικότητα και εντείνουν το δέσιμο ανάμεσα στα άτομα με την ίδια εθνική ταυτότητα.

β) Έδαφος. Ως διακριτικό χαρακτηριστικό του έθνους προβάλλεται βασικά η ιδέα του ορισμένου τόπου, της χώρας ή πατρίδας, όπου οι άνθρωποι νιώθουν ότι ανήκουν από κοινού. Τα άτομα λοιπόν θέλουν να αισθάνονται ασφαλή μέσα στα σύνορα της χώρας τους, όχι όμως μόνο τα εξωτερικά σύνορα, αλλά και τα εσωτερικά. Θέλουν δηλαδή να φαντάζονται ότι ο τόπος που κατοικούσαν στο παρελθόν, θα είναι και ο τόπος που θα κατοικούν πάντα και θα τον νιώθουν ως "το σπίτι τους". Η χάραξη των εξωτερικών συνόρων μιας χώρας αποτελεί πράξη εξουσίας, νομική πράξη οριοθέτησης και παράγει την εθνική διαφορά. Με την χάραξη των συνόρων τα άτομα περιορίζονται σ' ένα χώρο που θεωρούν πατρίδα τους, δική τους γη, την υπερασπίζονται και την προστατεύουν. Νιώθουν πως έχουν όλοι μαζί ως κοινό σημείο αναφοράς την περιοχή στην οποία ζουν και καλούν κράτος τους και από την άλλη νιώθουν απειλή από τα άτομα που ανήκουν σε άλλη χώρα. Το ίδιο ισχύει λοιπόν και με την έννοια της εθνικής ταυτότητας που εμπεριέχει το αίσθημα της κοινής καταγωγής των ατόμων, αλλά και το αίσθημα της απειλής από το ξένο, το αλλότριο, το αλλοεθνές.

²⁷ Βλ. Θ. Βεΐκος, σ. 28.

γ) Εργασία. Ένα άλλο χαρακτηριστικό της εθνικής ταυτότητας θεωρείται η οικονομική δραστηριότητα. Επειδή οι εθνικές διαφορές έχουν μια πολύ υλική βάση, στηρίζονται δηλαδή στον καταμερισμό της εργασίας και ανάγονται σε διαφορές ανάπτυξης, η διαδικασία γέννησης των εθνικισμών δεν γίνεται κατανοητή χωρίς το κίνητρο της οικονομικής ανάπτυξης. Οι διαφορές που προκύπτουν από την άνιση ανάπτυξη συνδέονται με πολιτισμικές διαφορές. Τα έθνη-κράτη εξαρτώνται όλο και περισσότερο από τη διεθνή οικονομία και τις πολυεθνικές επιχειρήσεις. Ανάμεσα στους ισχυρούς βέβαια της παγκόσμιας αγοράς υπάρχουν πολύ ισχυρά υλικά ενδιαφέροντα που καθορίζουν το εθνικιστικό ή διεθνιστικό τους πνεύμα.

δ) Γλώσσα. Κάθε γλώσσα (διάλεκτος, ιδίωμα) αποτελεί βασικό στοιχείο μιας παράδοσης που διασώζει και μεταβιβάζει αισθήματα, σύμβολα, συγκινησιακούς συνειρμούς και μύθους, ενσαρκώνει ένα τρόπο σκέψης και μια μορφή ζωής. Η γλώσσα, και ιδιαίτερα η μητρική, είναι το μέσο που μεταφέρει τον αμοιβαίο δεσμό των ατόμων ως μελών της ομάδας με κοινή ιστορική καταγωγή και ταυτότητα και ταυτόχρονα είναι το κριτήριο για διακρίσεις του τύπου εμείς και οι άλλοι, οι δικοί μας και οι ξένοι, οι Έλληνες και οι Βάρβαροι.

ε) Κουλτούρα. Ένα έθνος ορίζεται από την κοινή κληρονομιά, ότι δηλαδή τα άτομα που το συγκροτούν, έχουν κοινή ιστορική παράδοση, κοινά βάσανα και μνήμες, που τους δένουν ανάμεσά τους και τους προκαλούν περηφάνια για την κοινή ηρωική παράδοση. Κάθε κουλτούρα αποτελεί τον ιδιαίτερο τρόπο σκέψης και την ξεχωριστή μορφή κάθε έθνους. Καθώς λοιπόν τα έθνη πορεύονται μαζί με τους πολιτισμούς τους και αναπτύσσονται μ' αυτούς, καλλιεργούνται ιδιαίτεροι εθνικισμοί και μ' αυτούς οι λαοί συμβάλλουν στην πολιτισμική εξέλιξη της ανθρωπότητας. Το άτομο λοιπόν βιώνει την κουλτούρα του σαν ένα σύνολο από ιδέες, σύμβολα, μορφές ζωής, τρόπους επικοινωνίας και συμπεριφοράς, σαν ένα σύστημα δηλαδή που καλύπτει όλη τη συλλογική του ζωή και όλη την ιστορική της πορεία.

στ) Θρησκεία. Η θρησκεία αποτελεί συχνά κύριο χαρακτηριστικό των εθνικών ομάδων και βασικό στοιχείο των ομάδων στην προσπάθειά τους για εθνική συγκρότηση. Η εθνική ταυτότητα του ατόμου έχει ως βασικό στοιχείο την θρησκεία. Το κοινό θρήσκευμα ενώνει τα άτομα μεταξύ τους και η κοινή πίστη

δημιουργεί το αίσθημα της ενότητας ανάμεσα στα άτομα του ίδιου έθνους. Το θρήσκευμα όμως από μόνο του δεν αποτελεί επαρκή όρο ή κριτήριο εθνικής ταυτότητας. Υπάρχουν πολλά έθνη που απαρτίζονται από άτομα πολλών θρησκευμάτων και πίστευων, παρ' όλα αυτά είναι δεμένα και συγκροτημένα σε μεγάλο βαθμό.

ζ) Κράτος. Τέλος, όριο ή κριτήριο αποτελεί "το κράτος, που συντίθεται από άτομα και ομάδες με κοινή βούληση να κυβερνώνται από ένα νόμο και να αντιπροσωπεύονται από την ίδια συνέλευση που νομοθετεί".²⁸ Η εθνική λοιπόν ταυτότητα έχει ως μέρος της την πολιτική ταυτότητα. Το κράτος παρεμβαίνει στη διάπλαση των πολιτών, στη δομή και λειτουργία της οικογένειας, της παιδείας, στη δημόσια υγεία και την εργασία καθώς και στην αναπαραγωγή της οικονομίας. Και οι μηχανισμοί του κράτους, το σχολείο, τα δικαστήρια, ο στρατός καλλιεργούν σταθερά την ιδέα της εθνικής συνείδησης. Το κράτος πέρα από την πολιτική δύναμη που έχει, φέρει την ευθύνη να διατηρεί άθικτη και ακέραια την εθνική τιμή. "Το κράτος-έθνος, που δημιουργείται, σημαίνει μια ολότητα, που τα όρια του κράτους ταυτίζονται με τα όρια του έθνους και μαζί μια ολότητα, όπου η πολιτική εναρμονίζεται σταθερά με την εθνική λειτουργία της κοινωνίας".²⁹ Αυτό σημαίνει ότι οι πολίτες αποκτούν εθνικά χαρακτηριστικά και η κοινωνία εθνικοποιείται.

Γενικά, τα παραπάνω κριτήρια είναι επισφαλή και οι εθνικές ταυτότητες είναι κάπως διαφορετικές. Το κοινό στοιχείο ανάμεσα σ' αυτά είναι το χαρακτηριστικό του μύθου, του παρελθόντος που εξιδανικεύεται και παρουσιάζεται μέσα στις συνειδήσεις των ατόμων ως εξαιρετικό και ανεπανάληπτο.

3.2. Στρατηγικές στήριξης της εθνικής ταυτότητας

Σε περιόδους που σηματοδοτούνται από γρήγορες μεταβολές των εσωτερικών και εξωτερικών δεδομένων της εθνικής κοινότητας, εμφανίζονται στο προσκήνιο στρατηγικές στήριξης μιας ταυτότητας που εξ αιτίας αυτών

²⁸ Βλ. Θ. Βεΐκος, σ. 39.

²⁹ Βλ. Θ. Βεΐκος, σ. 40.

ακριβώς των μεταβολών, βρίσκεται σε κρίση. Τέτοιες στρατηγικές στήριξης της εθνικής ταυτότητας είναι οι εξής:

α) Θωράκιση της ταυτότητας απέναντι στο χρόνο

Η εθνική ταυτότητα αποκτά μυθικό ή και μεταφυσικό χαρακτήρα και έτσι έχει μια συνέχεια πάγιων χαρακτηριστικών που την κάνουν διαχρονική. Υπάρχουν θεωρίες περί της «εξουσίας» μιας ανθρώπινης συλλογικότητας η οποία πορεύεται μέσα στο χρόνο αναλλοίωτη ή αυτή είναι η αποστολή της.³⁰

β) Επιστροφή στις ρίζες

Μία άλλη στρατηγική είναι η επιστροφή στις ρίζες. Επειδή ακριβώς η σημερινή κοινωνία, και ιδιαίτερα η εκπαίδευση, χαρακτηρίζεται από την απώλεια της εθνικής συνείδησης και την πρόκληση αγεφύρωτου ρήγματος στη συνέχεια της παράδοσης, η στρατηγική αυτή προτείνει την επιστροφή στις «ρίζες» ή σε αυτό που ορισμένοι ονομάζουν «επινοημένη παράδοση». Η διατήρηση της παράδοσης της κοινωνίας, την βοηθά να μην αλλοιώνεται και να χάνει την συνοχή της.

γ) Κριτική στον κοσμοπολιτισμό

Ο κοσμοπολιτισμός είτε αρνείται κάποιες αξίες της πατρίδας, είτε πιστεύει σε αξίες που υπερβαίνουν τη συναίνεση της εθνικής κοινότητας και επικεντρώνεται σε οικουμενικά πρότυπα. Η κριτική στάση λοιπόν απέναντι στον κοσμοπολιτισμό σηματοδοτεί την στήριξη της παράδοσης και των αξιών της κοινωνίας καθώς και την προστασία της από τις διάφορες εξωτερικές επιρροές που απειλούν τη συνοχή της, και συνεπώς την ταυτότητα των πολιτών της.

δ) Η συγκρότηση «εθνικής επιστήμης»

Κάτω από τις συνθήκες ασφυκτικού ελέγχου της επικοινωνίας με εναλλακτικές πηγές πληροφόρησης και μονοπωλίου στον ορισμό και την επιβολή της σχολικής γνώσης, καλλιεργήθηκε η τάση να καθοδηγείται η επιστημονική γνώση από τις διάφορες πολιτικές σκοπιμότητες. Η εποχή της

³⁰ Βλ. Γκότοβος Α., " Οικουμενικότητα, ετερότητα και ταυτότητα: η επαναδιαπραγμάτευση του νοήματος της παιδείας ", Ιωάννινα 2001.

«πολιτικοποιημένης επιστήμης» έχει δώσει τη θέση της σε μια νεώτερη αντίληψη κατά την οποία "όλη η γνώση είναι επινόηση - κατασκευή στα πλαίσια μιας επί μέρους κουλτούρας, της ακαδημαϊκής κουλτούρας, και όλες οι εκδοχές είναι σεβαστές, δηλαδή δικαιούνται να διεκδικήσουν τον ίδιο βαθμό ορθότητας και εγκυρότητας στο όνομα της γενικής αρχής του σεβασμού της οπτικής γωνίας του ομιλητή".³¹ Η "εθνική" λοιπόν, και όχι η "πολιτικοποιημένη", επιστήμη είναι αυτή που βοηθά τα άτομα να εκπαιδεύονται και να καλλιεργούνται ούτως ώστε να συσπειρώνονται γύρω από τις αξίες του έθνους τους και όχι να αποπροσανατολίζονται και να γίνονται θύματα πολιτικών σκοπιμοτήτων.

ε) Η θεωρία της απειλής και της σύγκρουσης

Η πεποίθηση ότι η εθνική κοινότητα βρίσκεται σε σύγκρουση -ψυχρή ή θερμή- με το περιβάλλον της, ένα περιβάλλον που την απειλή οικονομικά, στρατιωτικά, ιδεολογικά και κυρίως πολιτισμικά είναι μια από τις κλασικές μεθόδους για την τόνωση της αίσθησης της ομοιογένειας της εθνικής κοινότητας, άρα για την τόνωση της εθνικής ταυτότητας. Το αίσθημα της απειλής κάνει τα άτομα να έρχονται πιο κοντά και να έχουν ως κοινό στόχο την προστασία της εθνικής τους σύστασης, η οποία κάτω από αυτές τις συνθήκες υπερεκτιμάται και εξιδανικεύεται.

στ) Ο μυστικισμός

Μία ακόμη στρατηγική για τη στήριξη της εθνικής ταυτότητας είναι αυτή του μυστικισμού. Αυτό σημαίνει ότι δημιουργείται ένας μυστικός κώδικας σύμφωνα με τον οποίο επικοινωνούν τα άτομα που ανήκουν στο ίδιο έθνος, πράγμα το οποίο έχει ως αποτέλεσμα να τονώνεται το αίσθημα ότι ανήκουν σε μια ιδιαίτερη ομάδα που έχει τα δικά της σύμβολα, νοήματα, τρόπους έκφρασης και επικοινωνίας.

Απέναντι στις παραπάνω στρατηγικές στήριξης της εθνικής ταυτότητας, έρχονται να λειτουργήσουν στην κοινωνία στα πλαίσια ενός ιδεολογικού εκσυγχρονισμού ανταγωνιστικές στρατηγικές οι οποίες δίνουν έμφαση όχι στην επιστροφή, αλλά στην προσαρμογή στα νέα δεδομένα και στις συνεχείς

³¹ Βλ. Γκότοβος Α, σ. 86.

επιρροές που δέχεται η σημερινή κοινωνία. Η πολλαπλότητα λοιπόν των πολιτισμικών μορφών και των τοπικών ταυτοτήτων είναι η βάση των στρατηγικών αυτών.

3.3. Η έξαρση των ταυτοτήτων (ρατσισμός και εθνικισμός)

Ο άνθρωπος ως ατομική, αλλά και συλλογική ταυτότητα, νιώθει την ανάγκη να διεκδικήσει το δικαίωμα στη διαφορά. Από τη μία πλευρά λοιπόν εκφράζει την επιθυμία να ανήκει στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο, να είναι αντάξιος των πολιτών όλου του κόσμου. Από την άλλη όμως πλευρά εκδηλώνει μια έντονη φροντίδα στο να διαφυλάξει την ιδιαιτερότητά του και τα στοιχεία αυτά που τον καθιστούν διαφορετικό και ταυτόχρονα μοναδικό.

"Το κίνημα όμως των ιδιαιτεροτήτων δεν αναπτύσσεται πάντοτε με δημοκρατικούς τρόπους. Συχνά κάνουν την εμφάνισή τους ομάδες που διεκδικούν με κάθε τρόπο τις ταυτότητές τους και στο όνομα αυτών των ταυτοτήτων δεν διστάζουν να χρησιμοποιούν οποιοδήποτε μέσο, όχι μόνο για να ξεκαθαρίσουν τη δική τους ταυτότητα, αλλά και για να εξοντώσουν τις ταυτότητες των άλλων".³² Εκδηλώσεις αυτού του φαινομένου αποτελούν ο ρατσισμός, ο σεξισμός, ο εθνικισμός και ο θρησκευτικός φανατισμός.

Η έξαρση των ταυτοτήτων συνδέεται άμεσα με την διαδικασία της παγκοσμιοποίησης, που συντελείται στις μέρες μας, και βιώνεται από τις διάφορες ταυτότητες ως μια απειλή. Οι εκδηλώσεις ρατσισμού, εθνικισμού και θρησκευτικού φανατισμού έχουν βέβαια τη βάση τους σε πολιτικά και οικονομικά κυρίως συμφέροντα, ή σε κοινωνικά αδιέξοδα. Η εναγώνια αναζήτηση της ταυτότητας και η διακαής επιθυμία να ανήκει κανείς κάπου, είναι μια αντίδραση στην αβεβαιότητα και στον αποπροσανατολισμό που κυριαρχούν στη σημερινή εποχή.

Είναι λοιπόν εμφανές ότι η σύγχρονη κοινωνία απειλείται από την έλλειψη πίστης στο νόμο και στο δίκαιο, αλλά και από την εξατομίκευση που υπάρχει. "Μέσα σε μια κοινωνία όλο και πιο εξατομικευμένη, η έλλειψη πίστης

³² Βλ. Κων/νος Βρύζας, σ. 194.

κινδυνεύει να μεταστραφεί σε μία υπέρμετρη αναζήτηση βεβαιότητας. Ενδείξεις του κτήματος αυτού αποτελούν η έξαρση του εθνικισμού και η άνοδος του θρησκευτικού φανατισμού".³³

Η αλματώδης ανάπτυξη της τεχνολογίας και της επικοινωνίας, η διεθνοποίηση της οικονομίας και η δημογραφική έκρηξη θέτουν σε αμφισβήτηση την παραδοσιακή μορφή του έθνους-κράτους. Τα εθνικά κράτη όπως ορίζονταν κάποτε, με πολιτικούς, οικονομικούς, πολιτιστικούς ή ακόμη και με γλωσσικούς όρους, υποχωρούν και εκτοπίζονται από τη νέα υπερεθνική αναδόμηση του πλανήτη.

Με την επιδείνωση του οικονομικού προβλήματος, τα φαινόμενα της ξενοφοβίας και του ρατσισμού ενισχύθηκαν στις δυτικές κοινωνίες. Αντί να χτυπηθούν οι οικονομικές ρίζες της ανεργίας, η ευθύνη μετατοπίζεται στους μετανάστες, στους σύγχρονους «αποδιοπομπαίους τράγους». Η ξενοφοβία και ο ρατσισμός λοιπόν, προβάλλουν πάνω στους ξένους όλα τα προβλήματα, τις ελλείψεις και τις μειονεξίες της δυτικής κοινωνίας και μεταθέτουν σ' αυτούς την ευθύνη για όλα τα δεινά της κοινωνίας.

A) Ο ρατσισμός

"Κάθε ομάδα για να επιβεβαιώσει την ταυτότητά της και να ενισχύσει τη συνοχή της, έχει την τάση να απορρίπτει ή να περιφρονεί τις άλλες ομάδες, ακόμη και αν πρόκειται για συγγενικές με αυτήν ομάδες. Αυτό ο «ναρκισσισμός της ομάδας» μπορεί να οδηγήσει στην ξενοφοβία και το ρατσισμό".³⁴

Όλα τα άτομα έχουν μέσα τους την ιδέα του ρατσισμού. Νιώθουν τη διαφορά τους ανάμεσα στα μέλη της ομάδας τους και τον ξένο που μπορεί να προξενεί το ενδιαφέρον, αλλά ταυτόχρονα προκαλεί ανησυχία εξαιτίας ακριβώς του γεγονότος ότι ξενίζει. Ο ρατσισμός εκδηλώνεται με τη μορφή της δυσπιστίας ή της αντιπάθειας προς κάθε τι το διαφορετικό. Όλα τα άτομα

³³ Βλ. Λεφόρ Κ., «Εμπειρίες του 20ού αιώνα», Esprit/Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία, 7-4-1996

³⁴ Βλ. Κων/νος Βρύζας, σ. 197.

έχουν την τάση να εξυψώνουν αυθαίρετα τις αξίες της κοινωνίας στην οποία ανήκουν με οικουμενικές αξίες. Κάθε λαός δηλαδή θεωρεί τον εαυτό του «πολιτισμένο» και κατατάσσει τους άλλους στους «βάρβαρους».

Υπάρχει βέβαια διαφορά στο ρατσισμό σαν αυθόρμητο συναίσθημα και στο ρατσισμό σαν ιδεολογία.³⁵ Η ρατσιστική ιδεολογία είναι κοσμοθεώρηση η οποία διαιρεί την ανθρωπότητα σε διαφορετικές «φυλές», ορισμένες από τις οποίες είναι «ανώτερες» και άλλες «κατώτερες» και οι πρώτες, ακριβώς σαν «ανώτερες», έχουν το δικαίωμα να κυριαρχούν πάνω στις «κατώτερες».

Στην πραγματικότητα όμως δεν υπάρχουν «φυλές». "Αυτό δεν σημαίνει ότι οι άνθρωποι και οι πληθυσμοί είναι γενετικά όμοιοι. Αντίθετα στο είδος μας (όπως και στα περισσότερα άλλα είδη) οι διακυμάνσεις είναι σημαντικές, αλλά απορρέουν πολύ περισσότερο από τις διαφορές μεταξύ ατόμων ή πληθυσμών που ανήκουν στη... «φυλή» (με την κλασική έννοια της λέξης), παρά από τις διαφορές μεταξύ «φυλών»".³⁶ Κάθε άνθρωπος είναι μοναδικός και εξαιρετικός. Μπορεί λοιπόν να διαφέρει από τους Άλλους, αλλά δεν είναι «ανώτερος» ή «κατώτερος» από αυτούς, είναι ίσος.

Παλιότερα ο ρατσισμός στηριζόταν στην ανωτερότητα της μιας φυλής από την άλλη. Σήμερα όμως ο ρατσισμός αλλάζει μορφή και περιστρέφεται γύρω από το πολύπλοκο πρόβλημα της μετανάστευσης στις δυτικές κοινωνίες. Τα άτομα επικαλούνται τους «κινδύνους» για τον τρόπο ζωής, τις παραδόσεις και την πολιτιστική ταυτότητα από την κατάργηση των συνόρων και την ανάμιξη των πολιτισμικών στοιχείων. "Η «αυθεντική» φυλετική ή πολιτιστική ταυτότητα, όμως, δεν συγκεκριμενοποιείται αλλά παραμένει αόριστη και επιχειρείται να διασφαλιστεί με τον αποκλεισμό και το στιγματισμό των «εξωγενών» και «νόθων» στοιχείων μετανάστες, μέτοικοι, Εβραίοι, Μαύροι κ.ά.)".³⁷

"Οι μετανάστες και τα παιδιά αυτών είναι δέκτες του ρατσισμού. Αντιμετωπίζονται ως «παρείσακτοι» και ζουν κάτω από δυσμενείς συνθήκες.

³⁵ Βλ. Μπομπιο Ν., «Ίσοι και διαφορετικοί», Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία, 28-5-1995.

³⁶ Βλ. Jacquard A., "Εγώ και οι άλλοι, Μια γενετική προσέγγιση", Αθήνα, Κάτοπτρο, 1995, σ. 64.

³⁷ Μπαλμπάρ Ρ., Βάλλερσταϊν Ι., Φυλή, Έθνος, Τάξη. Οι διαφορούμενες ταυτότητες, Αθήνα, Ο Πολίτης, 1991, σ. 29-46.

Οι συνθήκες αυτές ενδυναμώνουν τους δεσμούς μεταξύ των μεταναστών, οι οποίοι επικεντρώνονται στην πολιτιστική τους ταυτότητα. Η επικέντρωση αυτή ενισχύει τη δυσπιστία των ντόπιων έναντι στους μετανάστες, τους οποίους υποπτεύονται για όλα τα εγκλήματα και τους καθιστούν υπεύθυνους από την κρίση της κοινωνίας".³⁸

Ο ρατσισμός και η κρίση είναι δύο φαινόμενα αλληλένδετα και αλληλοτροφοδοούμενα. Η άνοδος του ρατσισμού στις σύγχρονες δυτικές κοινωνίες σχετίζεται με την οικονομική, κοινωνική και πολιτισμική κρίση. "Ο ρατσιστικός λόγος θέλοντας να αγνοεί όλους τους άλλους παράγοντες, καθιστά τους ξένους, άμεσα ή έμμεσα, υπεύθυνους για κάθε κοινωνικό πρόβλημα".³⁹ Αυτό έχει ως αποτέλεσμα τη δημιουργία συγκρούσεων ανάμεσα στο ντόπιο πληθυσμό και τους μετανάστες και την διαιώνιση της ρατσιστικής διάθεσης απέναντι στο ξένο, το αλλότριο, το διαφορετικό.

Επιπλέον, ο ρατσισμός μπορεί να αναπτυχθεί στη βάση τεσσάρων αντιθέσεων:

- α)** ως αντίθεση στον εκσυγχρονισμό, στο όνομα της παράδοσης
- β)** ως αντίθεση μιας πολιτιστικής ταυτότητας προς άλλες πολιτιστικές ταυτότητες
- γ)** ως αδυναμία συμμετοχής στη νεωτερικότητα των αποκλεισμένων που διατηρούν όμως μια θετική εικόνα γι' αυτήν
- δ)** ως αντίθεση στην παγκοσμιοποίηση στο μέτρο που η τελευταία αρνείται τις ιδιαίτερες πολιτιστικές ταυτότητες.

Ο ρατσισμός δεν είναι μια απλή προκατάληψη αλλά συνδέεται οργανικά με το γενικότερο κοινωνικό, οικονομικό και πολιτισμικό σύστημα και δεν πρόκειται να υποχωρήσει ή να εξαλειφθεί εάν το εν λόγω σύστημα και ο τρόπος λειτουργίας του δεν οργανωθούν πάνω σε νέες βάσεις.

³⁸ Βλ. Ενρίκες Ε., σ. 321-326.

³⁹ Μπαλμπάρ Ε., " Ρατσισμός και κρίση " στο: Φύλο, έθνος, τάξη, σ.327-341.

B) Ο Εθνικισμός

Ο εθνικισμός απορρέει από το ρατσισμό. "Ο εθνικισμός υποστηρίζει την αρχή της εναρμόνισης του κράτους, του έθνους και της κουλτούρας".⁴⁰ Ταυτίζει λοιπόν το λαό με το εδαφικό κράτος-έθνος και υποστηρίζει πως το κράτος και το έθνος είναι προορισμένα το ένα για το άλλο. Ο εθνικισμός ακόμη έχει σχέση με την προσπάθεια να συντονιστούν το κράτος με την κουλτούρα. Χρησιμοποιεί, δηλαδή, στοιχεία από τον πολιτισμικό πλούτο του παρελθόντος με πολύ επιλεκτικό τρόπο και τα παραμορφώνει τόσο πολύ που μοιάζουν αγνώριστα. Οι πολιτισμοί που υπερασπίζεται και αναβιώνει είναι συχνά αυθαίρετα ιστορικά εφευρήματα. "Ο εθνικισμός παίρνει προϋπάρχουσες κουλτούρες και τις μετασχηματίζει ριζικά, ή κουλτούρες που εφευρίσκει ο ίδιος για να τις μετατρέψει σε έθνη".⁴¹ "Το έθνος είναι δημιούργημα του εθνικισμού, αυτό όμως δεν σημαίνει ότι είναι ένα εντελώς αυθαίρετο κατασκεύασμα"⁴².

Η πολιτισμική ομοιογενοποίηση του έθνους-κράτους, από την εθνικιστική σκοπιά, αντιμετωπίζει τις εσωτερικές μειονότητες ως «ανεπιθύμητες» κατηγορίες που απειλούν την κοινωνική συνοχή. Κάνει λοιπόν προσπάθεια να τις ενσωματώσει μέσω της πολιτισμικής αφομοίωσης. Αν αυτές δεν μπορούν να αφομοιωθούν, τότε δημιουργούνται οι απελάσεις ή ο φυσικός αφανισμός, συνοδευόμενοι από εκφράσεις ακραίου ρατσισμού και εθνικισμού.

Η γνώση της εθνικής πολιτιστικής παράδοσης είναι βασική για να μην δημιουργηθεί το φαινόμενο της πολιτισμικής ομοιομορφίας. Δεν μπορεί να υπάρξει όφελος από τους ξένους πολιτισμούς αν δεν εμβαθύνει κάποιος τη δική του πολιτισμική κληρονομιά και δεν γνωρίσει πρώτα την δική του κουλτούρα. "Η άρνηση της εθνικής κουλτούρας στο όνομα ενός οικουμενικού πολιτισμού είναι εξίσου επικίνδυνη με την εθνικιστική αναδίπλωση. Εκείνο που πρέπει να αναζητήσουμε είναι το ορθομεσοδιάστημα ανάμεσα στο άνοιγμα και

⁴⁰ Βλ. Μπαλιμπάρ Ε, «Ρατσισμός και κρίση» στο Φυλή, Έθνος, Τάξη, σ. 327-341.

⁴¹ Βλ. Βεβιορκά Μ., «Λαϊκισμός και ρατσισμός», Κυριακάτικη Αυγή, 25-6-1995.

⁴² Βλ. Gellner E., "Έθνη και εθνικισμός", Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 1992.

στον αυτό εγκλεισμό, το οποίο επιτρέπει, μέσα από μόνιμες αντιθέσεις και διαφορές, αλλά και κοινά στοιχεία, τις δημιουργικές συναντήσεις".⁴³

Αυτό που θα μπορέσει να περιορίσει τον εθνικισμό και τον κρατικό αυταρχισμό είναι η ανάπτυξη της κοινωνίας των πολιτών, δηλαδή μιας ανοικτής και πλουραλιστικής κοινωνίας, η οποία προϋποθέτει την ύπαρξη μη κυβερνητικών θεσμών ικανών να ελέγχουν και να αντιτίθενται στο κράτος και να μην το αφήνουν να κυριαρχήσει και να εκμηδενίσει το υπόλοιπο της κοινωνίας, χωρίς όμως να το εμποδίζουν να εκπληρώνει το ρόλο του ως εγγυητή της ειρήνης και διαιτητή μεταξύ των μεγάλων συμφερόντων. " Οι μη κυβερνητικοί θεσμοί δεν εξουσιάζονται από τους πολιτικούς, αλλά δεν καταπνίγουν και τα άτομα.⁴⁴

"Παλαιότερα οι μειονότητες είχαν πολύ περιορισμένες πολιτιστικές επιλογές και ο διαχωρισμός τους από την υπόλοιπη κοινωνία επιβαλλόταν από έξω. Σήμερα, τα ίδια τα άτομα δείχνουν την ανάγκη να διαχωρίζονται από τους υπόλοιπους, θέλοντας να αποτυπώνουν τη δική τους ταυτότητα. Ο αυτοπροσδιορισμός τους, λοιπόν, αποκτά μεγαλύτερη σημασία από τον προσδιορισμό ή την αποδοχή τους από τους άλλους"⁴⁵.

⁴³ Βλ. Λέκκας Π., "Η εθνικιστική ιδεολογία", Αθήνα, Κατάρτι, β' έκδοση, 1996, σ. 114.

⁴⁴ Βλ. Gellner E., "Η κοινωνία των πολιτών και οι αντίπαλοί της. Συνθήκες ελευθερίας", Αθήνα, Παπαζήσης, 1996, σ. 48 και 258.

⁴⁵ Pistoì P., "Εθνική ταυτότητα και πολιτική κινητοποίηση", Αθήνα, Λεβιάθαν, 1991, σ. 67-69.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο

Η ΎΝΤΑΞΗ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΤΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

4.1. Η στάση των ντόπιων απέναντι στους μετανάστες πρώτης και δεύτερης γενιάς

Η μετανάστευση αποτελεί ένα κοινωνικό φαινόμενο το οποίο διαφοροποιείται από κοινωνία σε κοινωνία και από εποχή σε εποχή κατασκευάζοντας παράλληλα και τις ιδιαίτερες στάσεις του πληθυσμού απέναντι στους μετανάστες. "Τα γενεαλογικά, γλωσσικά, θρησκευτικά, και πολιτισμικά χαρακτηριστικά αποτέλεσαν και αποτελούν τα βασικά σημεία αναφοράς για τον προσδιορισμό του «εμείς» και του «οι άλλοι». Επιπλέον ακόμα και τα πολιτικά στοιχεία όπως τα γεωγραφικά σύνορα της εθνικής επικράτειας ερμηνεύονται κάτω από μια εθνοτική σκοπιά. Ο αποκλειστικός χαρακτήρας αυτής της πολιτικής γωνίας υποδείχνει ότι οι «ξένοι» δεν μπορούν να γίνουν αποδεκτοί ως μέλη της ελληνικής κοινωνίας"⁴⁶. Η ξеноφοβία και ο ρατσισμός είναι εκφράσεις των ντόπιων, αφού οι μετανάστες είναι οι χαρακτηριστικοί «άλλοι εντός», οι οποίοι αποτελούν την κοινωνική τάξη, τις θέσεις απασχόλησης και τελικά την πολιτισμική, θρησκευτική και γενεαλογική «καθαρότητα» του έθνους⁴⁷.

Ωστόσο η στάση των ντόπιων απέναντι στα παιδιά των μεταναστών παρουσιάζει κάποιες διαφορές σε σχέση με αυτήν που αντιμετώπισαν οι γονείς τους ερχόμενοι στην Ελλάδα. Η πρώτη γενιά μεταναστών βίωσε σε μεγαλύτερο βαθμό την απόρριψη, την περιθωριοποίηση, τις εκδηλώσεις ρατσισμού, επειδή ακριβώς οι ντόπιοι φοβήθηκαν μην χάσουν την κυριαρχία τους και μην αλλοιωθούν.

Τα παιδιά των μεταναστών τις περισσότερες φορές ζουν αρκετά χρόνια στην χώρα υποδοχής ή ακόμη και γεννιούνται σε αυτήν, συναναστρέφονται

⁴⁶ Βλ. Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, "Κοινωνικές ανισότητες και κοινωνικός αποκλεισμός", Αθήνα, 1998, σ. 492.

⁴⁷ Βλ. Τριανταφυλλίδου Α., Μικράκης Α., "Greece: A ghost wanders throw the capital", 1995.

περισσότερο με τα ελληνόπουλα λόγω της κοινής παρουσίας τους στο σχολείο, υιοθετούν περισσότερες συνήθειες των ντόπιων και χρησιμοποιούν την ελληνική γλώσσα πολλές φορές σαν να είναι η μητρική τους. Όλα τα παραπάνω ευνοούν στο να μην εισπράττουν κάποια ιδιαίτερη αρνητική στάση από τους συνομηλικούς τους ή και τους μεγαλύτερους ντόπιους. Το γεγονός λοιπόν ότι τα μεταναστόπουλα μεγαλώνουν παράλληλα και κινούνται στους ίδιους χώρους με τα ελληνόπουλα, αλλά κυρίως εκπαιδεύονται, μορφώνονται, και καλλιεργούν το πνεύμα τους σύμφωνα με τα ελληνικά δεδομένα, βοηθά στο να εντάσσονται ομαλότερα στην ελληνική κοινωνία.

Ο ντόπιος πληθυσμός δεν νιώθει ιδιαίτερο φόβο και απειλή από τους μετανάστες δεύτερης γενιάς, αφού ούτε την εργασία του απειλούν, ούτε την πολιτική του εξουσία, πράγμα που νιώθει για τους μετανάστες πρώτης γενιάς. Τα παραπάνω όμως δεν σημαίνουν ότι τα παιδιά των μεταναστών εντάσσονται απόλυτα και χωρίς προβλήματα στην ελληνική κοινωνία. Εξακολουθούν να έχουν το «στίγμα» του ξένου, του διαφορετικού που προσπαθεί να επιβληθεί και να ξεχωρίσει μέσα στην κοινωνία. Για αυτόν ακριβώς τον λόγο τα παιδιά αυτά μαθαίνουν να ζουν σύμφωνα με τα ελληνικά δεδομένα με αποτέλεσμα να αφομοιώνονται, αποφεύγοντας έτσι τον φόβο της απόρριψης που έζησαν οι γονείς τους.

Την ανάγκη για αφομοίωση την εισπράττουν ακόμη από τον κύκλο των συνομηλικών τους. Τα παιδιά όσο μεγαλώνουν απομακρύνονται από τα γονεϊκά πρότυπα και επικεντρώνονται στην παρέα των συνομηλικών τους. Θέλουν λοιπόν να έχουν τα ίδια χαρακτηριστικά με αυτήν, να είναι αποδεκτοί, ούτως ώστε να γίνονται μέλη αυτής της ομάδας. Οι έφηβοι είναι πιο ανοικτοί απέναντι στην διαφορετικότητα, πράγμα που σημαίνει ότι η ένταξη των μεταναστόπουλων συναντά λιγότερα εμπόδια, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν υπάρχουν και δυσκολίες.

4.2. Κοινωνικός αποκλεισμός και κοινωνικές ανισότητες

Ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι η έννοια μέσω της οποίας περιγράφονται σήμερα πολλά κοινωνικά προβλήματα. "Είναι μια θεματική που

ξεκινά από την Γαλλία για να ορίσει καταρχήν τα νέα προβλήματα κοινωνικής αποσταθεροποίησης πρώην εν δυνάμει μισθωτών πληθυσμών, ως αποτέλεσμα της ανεργίας και της κρίσης του παραγωγικού συστήματος, για να γενικευτεί προοδευτικά στο χώρο της Ε.Ε, ως η έννοια στην οποία ομαδοποιούνται όλα τα κοινωνικά προβλήματα, ανεξάρτητα της φύσης τους και της επιστημονικής προβληματικής θεμελίωσής τους και με βάση το κοινό γεγονός ότι αποτελούν προβλήματα, ότι θέτουν πρόβλημα στην κοινωνία ... ο αποκλεισμός παραπέμπει στην αναπαράσταση της κοινωνίας ως χώρου, από τα νοητά όρια του οποίου κάποιιοι που πριν ήταν μέσα στην κοινωνία τώρα θα βρεθούν εκτός. Παρουσιάζεται λοιπόν η κοινωνία διχοτομημένη στη βάση του μέσα και του έξω. Το «μέσα» ορίζεται από τις ιδιότητες κοινωνικής κανονικότητας και το «έξω» από τις ιδιότητες και χαρακτηριστικά που δημιουργούν προβλήματα στην κοινωνία".⁴⁸

Οι μετανάστες και τα παιδιά αυτών περιθωριοποιούνται από τον υπόλοιπο πληθυσμό και αντιμετωπίζονται ως κοινωνικό πρόβλημα, λόγω της διαφορετικής τους ταυτότητας, της διαφορετικής τους συμπεριφοράς, ιδιοσυγκρασίας, γλώσσας, πολιτισμού και έκφρασης από την υπόλοιπη κοινωνία. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα την δημιουργία του αισθήματος φόβου των ντόπιων μην χάσουν την κυριότητα του χώρου και του περιβάλλοντός τους, καθώς και την συνοχή των πολιτιστικών τους χαρακτηριστικών.

Ο όρος «κοινωνικός αποκλεισμός» συνδέεται άμεσα με τον όρο «κοινωνικές ανισότητες». "Στο πεδίο της κοινωνικής έρευνας ο όρος «κοινωνικές ανισότητες» παραπέμπει σε μια σύνθετη και πολύπλοκη κατηγορία φαινομένων. Όντας πολύ περισσότερο από τις απλές οικονομικές διαφορές, ο όρος αυτός αναφέρεται σε μια πολυδιάστατη κοινωνική διαφοροποίηση που επιβάλλει τη μελέτη των ανισοτήτων σε διαφορετικές όψεις εμφάνισής τους".⁴⁹ Οι κοινωνικές ανισότητες αποτελούνται από έννοιες όπως η τάξη, η ομάδα, η εξουσία ή το μορφωτικό επίπεδο. Χαρακτηρίζονται από την έλλειψη ισορροπίας της θέσης του ατόμου στο σύστημα της κοινωνικής διαφοροποίησης.

⁴⁸ Βλ. Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, σ. 19.

⁴⁹ Βλ. Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, σ. 77.

"Τρεις είναι οι κυριότερες κοινωνικές στάσεις έναντι των κοινωνικών ανισοτήτων που συναντώνται στον καπιταλισμό:

α) η προσφυγή του ατόμου σε καθαρά προσωπικές λύσεις, που προσπαθούν να επαναφέρουν την ισορροπία της θέσης, είτε αναζητώντας την στο πιο υψηλό σημείο, στην πιο αναβαθμισμένη κοινωνική διάσταση του εαυτού, είτε απορρίπτοντας την ισχύ του κριτηρίου με βάση το οποίο καθορίζεται η πιο υποβαθμισμένη κοινωνική διάστασή του.

β) η συλλογική δράση ιστορικού τύπου, που επιζητεί μέσα από την πολιτική ταξική συνειδητοποίηση την ανατροπή της υπάρχουσας κοινωνικής τάξης και την εξάλειψη των κοινωνικών διαφορών σε συλλογικό επίπεδο, αλλά και της ανισόρροπης θέσης του ατόμου στις διάφορες συνιστώσες της συνολικής του θέσης. Αυτή η στάση συναντάται κυρίως σε περιόδους ριζοσπαστικών μορφών αγώνων του εργατικού κινήματος.

γ) η συλλογική δράση εναλλακτικού τύπου, που δεν επικεντρώνεται στην κατάληψη της πολιτικής εξουσίας, αλλά μεταθέτει τη σύγκρουση από το οικονομικό στο συμβολικό επίπεδο δράσης. Επενδύει λοιπόν αυτή η δράση σε ζητήματα της πολιτικής με υπαρξιακά ερωτήματα που αφορούν την ταυτότητα του ατόμου".⁵⁰ Πέρα όμως από το ατομικό επίπεδο, όπου εκφράζονται οι κοινωνικές ανισότητες, υπάρχει και το συλλογικό επίπεδο. Σε αυτό δομούνται συγκεκριμένες κοινωνικές κατηγορίες, οι οποίες δεν καταργούν τις ατομικές διαφορές, απλώς τις εντάσσουν σε ευρύτερα υποσύνολα, κάνοντας με αυτόν τον τρόπο πιο ευδιάκριτες τις ανισότητες μέσα στην κοινωνία.

4.3. Η στάση των μεταναστών απέναντι στον κοινωνικό αποκλεισμό

Η πολιτική που υπεραμύνεται τα κλειστά σύνορα έναντι των μεταναστών από χώρες της Ανατολικής Ευρώπης και του Τρίτου Κόσμου, είναι υπόλογος για την δημιουργία συνθηκών μη-ανοχής μέσα στην κοινωνία και για την παραγωγή συνθηκών που εμποδίζουν την προσαρμογή και την ένταξη των

⁵⁰ Βλ. Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, σ. 77.

μεταναστών. Σύμφωνα με αυτήν, το μεταναστευτικό κύμα επηρεάζει αρνητικά την κοινωνική ευημερία, σταθερότητα και συνέχεια.

Σήμερα υπάρχει η τάση να περνούν οι κοινωνίες από το μοντέρνο στο οικουμενικό, πράγμα που ενσωματώνει εξ' ορισμού το διαφορετικό. Η σημασία λοιπόν που έχουν για μια κοινωνία οι εθνικές και πολιτισμικές διαφορές στα πλαίσιά της, εξαρτάται άμεσα από τον τρόπο που αυτή η κοινωνία αντιλαμβάνεται τον εθνικό της χαρακτήρα.

Η απόρριψη των μεταναστών πηγάζει από το αίσθημα των ντόπιων ότι οι πρώτοι δεν ανήκουν και δεν μπορούν λόγω της διαφορετικότητάς τους να ενταχθούν στο κοινωνικό σύνολο. Το αίσθημα του ανήκειν απορρέει από την οικογένεια, τους φίλους, τις κοινές αξίες, τον τόπο διαμονής πέρα από τους βασικούς παράγοντες που είναι η καταγωγή, η θρησκεία και η γλώσσα.

Επιδιώκοντας λοιπόν την ένταξή του ο μετανάστης, μαθαίνει να ανήκει στη χώρα υποδοχής απορρίπτοντας μέρος της ιστορίας του. "Μαθαίνει να δίνει τη συνολική εντύπωση μιας παρουσίας και συμπεριφοράς αόρατης στα μάτια του γηγενή γνώστη και κριτή. Αντιλαμβάνεται πολύ καλά ότι όλα τα στοιχεία γύρω από τον κοινωνικό αποκλεισμό του έχουν να κάνουν με τον αρνητικό καθορισμό του μετανάστη: δεν είναι Έλληνας, δεν είναι χριστιανός, δεν είναι πολίτης του κράτους".⁵¹ Η παραπάνω στάση πηγάζει από την αίσθηση των μεταναστών ότι είναι υπεύθυνοι της περιθωριοποίησής τους λόγω της καταγωγής, των πολιτικών χαρακτηριστικών και της κοινωνικής τους εμπειρίας. Προσπαθούν λοιπόν σε αυτήν την περίπτωση να μελετήσουν καλά τι σημαίνει να είναι κάποιος Έλληνας, πώς μπορεί να συμπεριφέρεται και ποιά είναι η έκφραση της προσωπικότητάς του μέσα στην ελληνική κοινωνία. Βασικό τους μέλημα είναι να μάθουν πολύ καλά την γλώσσα, να υιοθετήσουν συνήθειες των ντόπιων και προσπαθούν να φροντίσουν την εξωτερική τους εμφάνιση, ούτως ώστε να μην γίνεται αντιληπτή η διαφορετικότητά τους.

Το να γνωρίζει κάποιος ξεκάθαρα ποιός είναι, ποιά είναι η εθνική του ταυτότητα, θεωρείται θετικός παράγοντας για την ευημερία της κοινωνίας. Η προσπάθεια των μεταναστών να αλλάξουν, να καταπιέσουν δηλαδή την

⁵¹ Βλ. Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, σ. 485.

ταυτότητά τους, κάθε άλλο παρά θετικό είναι για μια κοινωνία. Η καταπίεση είναι η πηγή της σύγκρουσης και της αντίδρασης. Είναι ο βασικός λόγος που δημιουργούνται προστριβές ανάμεσα στο γηγενή πληθυσμό και τους μετανάστες και κατά συνέπεια ρατσιστικές συμπεριφορές.

Για να μπορέσουν οι μετανάστες να προβάλλουν τον εαυτό τους, την εθνική τους ταυτότητα, να εξελιχθούν και να προσφέρουν τα θετικά τους στοιχεία στην ελληνική κοινωνία, θα πρέπει να δοθεί από την πολιτεία πρόσφορο έδαφος. Μέχρι στιγμής αυτό δεν έχει γίνει. Οι μετανάστες και τα παιδιά τους αναγκάζονται εκ των πραγμάτων να ακολουθούν τον ελληνικό τρόπο ζωής. Στα σχολεία τα παιδιά διδάσκονται μονάχα την ελληνική γλώσσα. Δεν έχουν λοιπόν την δυνατότητα να βελτιώσουν και να εξελίξουν την μητρική τους γλώσσα. Η ελληνική κοινωνία παρόλο που είναι πολυπολιτισμική, δεν έχει αναπτύξει τις κατάλληλες δομές για να στηρίξει και να αναπτύξει αυτόν της τον χαρακτήρα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο

ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

5.1. Ορισμός και αναγκαιότητα της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης

Η εκπαίδευση των αλλοδαπών μαθητών είναι πολύ σημαντική, γιατί μέσω αυτής και του προγράμματος που το κάθε κράτος εφαρμόζει, μπαίνουν τα θεμέλια ώστε να ενταχθούν ομαλά, αλλά και να αυτοπροσδιοριστούν τα παιδιά αυτά. Η Katz συνηγορεί υπέρ ενός σαφούς ορισμού της πολυπολιτισμικής εκπαίδευσης: "πολυπολιτισμική εκπαίδευση είναι η προετοιμασία για τις κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές πραγματικότητες που τα άτομα βιώνουν σε πολιτισμικά ποικίλες και περίπλοκες ανθρώπινες συναντήσεις... Η πολυπολιτισμική εκπαίδευση θα μπορούσε να περιλάβει – αλλά όχι να περιοριστεί σε αυτό – εμπειρίες οι οποίες:

α) προάγουν αναλυτικές και αξιολογικές ικανότητες για την αντιμετώπιση προβλημάτων, όπως συμμετοχική δημοκρατία, ρατσισμός και σεξισμός και την ισότητα της ισχύος,

β) αναπτύσσουν ικανότητες για την διευκρίνιση των αξιών, συμπεριλαμβανομένης της μελέτης της εμφανούς και αφανούς μεταβίβασης των αξιών,

γ) εξετάζουν τις δυναμικές των ποικίλων πολιτισμών και τις επιπτώσεις για την ανάπτυξη διδακτικών στρατηγικών και

δ) εξετάζουν τις γλωσσικές αποκλίσεις και τις διάφορες μορφές μάθησης ως βάση για την ανάπτυξη των κατάλληλων διδακτικών στρατηγικών".⁵² Από τα παραπάνω διαφαίνεται η σημαντικότητα της πολυπολιτισμικής ή διαπολιτισμικής εκπαίδευσης.

Σε θεωρητική βάση η πολυπολιτισμική εκπαίδευση:

⁵² Βλ. Katz J. (1982), "Multicultural education: Games educators play", *Multiracial Education*, 10, p.11-18.

α) στοχεύει να καλλιεργεί βασικές ανθρώπινες ικανότητες, όπως κριτική σκέψη, φαντασία, αυτοκριτική, την ικανότητα για εκλογίκευση και συζήτηση, την ικανότητα εκτίμησης του αποδεικτικού υλικού και σχηματισμού μιας ανεξάρτητης αυτόνομης κρίσης

β) στοχεύει να καλλιεργήσει διανοητικές και ηθικές αρετές, όπως αγάπη για την αλήθεια, ανοικτή διάθεση στον κόσμο, αντικειμενικότητα, διανοητική περιέργεια, ταπεινοφροσύνη, υγιή σκεπτικισμό για κάθε απαίτηση στην κατηγορηματικότητα, σεβασμό και ενδιαφέρον για τους άλλους και

γ) στοχεύει να εξοικειώσει τον μαθητή με τα σπουδαία διανοητικά, ηθικά, θρησκευτικά, λογοτεχνικά και άλλα επιτεύγματα του ανθρώπινου πνεύματος".⁵³ Στην πράξη όμως δεν ισχύουν σε ικανοποιητικό βαθμό τα παραπάνω. Το εκπαιδευτικό σύστημα που ισχύει στην Ελλάδα χαρακτηρίζεται από αρκετές ελλείψεις και προβλήματα. Αυτό συμβαίνει αφού είναι αναπόσπαστο μέρος μιας συγκεκριμένης κοινωνικής δομής, από την οποία είναι βαθιά διαμορφωμένο. Μια κοινωνική δομή δεν είναι ένα ομοιογενές σύνολο, αλλά συντίθεται από διαφορετικές τάξεις, θρησκείες και κοινότητες. Αν πρόκειται να διαρκέσει, πρέπει να αναπτύξει μια κοινή δημόσια κουλτούρα, δηλαδή ένα γενικώς αποδεκτό σώμα αξιών, πεποιθήσεων, στάσεων και προϋποθέσεων σχετικά με τον άνθρωπο και την κοινωνία. Ανάμεσα όμως στις διαφορετικές κουλτούρες που υπάρχουν σε μια κοινωνία μια είναι αυτή που αποκτά κυριαρχία.

Το εκπαιδευτικό σύστημα της Ελλάδας διαδίδει την κυρίαρχη (ελληνική) κουλτούρα στους νέους και εξασφαλίζει την διατήρηση και την αναπαραγωγή της από γενιά σε γενιά. Η δομή του, η οργάνωση, το ήθος, οι παιδαγωγικές τεχνικές, η άποψή του για το τί συνιστά γνώση και το τί αξίζει να διδάσκεται, όλα είναι βαθιά διαμορφωμένα από την κυρίαρχη κουλτούρα. Οι υπόλοιπες κουλτούρες λοιπόν, παραμερίζονται ή πολλές φορές αγνοούνται από το υπάρχον εκπαιδευτικό σύστημα.

Επιπλέον, η εκπαίδευση δεν είναι πολιτισμικά ουδέτερη, αλλά ούτε και απολιτική. Καλλιεργεί συγκεκριμένες στάσεις και αξίες, που βοηθούν και

⁵³ Βλ. Sohan Modgil, Garena Verma, "Πολυπολιτισμική Εκπαίδευση· Προβληματισμοί-Προοπτικές", Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1997, σ. 44.

συμβάλλουν στην διατήρηση μιας συγκεκριμένης κοινωνικής και πολιτικής τάξης. Όλα τα παραπάνω σημαίνουν ότι, παρόλο που ένα εκπαιδευτικό σύστημα μπορεί να αναγνωρίζει τα ιδεώδη της ελευθερίας, της αντικειμενικότητας και της ανεξάρτητης σκέψης, στην πρακτική εφαρμογή του μείει και κατηχεί τους μαθητές του στην κυρίαρχη κουλτούρα.

Η ελληνική κυβέρνηση αντιμετωπίζει τα παιδιά των μεταναστών σαν να είναι μονόγλωσσα και να διαθέτουν ένα μονοπολιτισμικό μορφωτικό κεφάλαιο. Δείχνει λοιπόν να αγνοεί πλήρως τη μητρική τους γλώσσα, την διαφορετικότητά τους, τον πολιτισμό τους και συνεπώς τις ιδιαίτερες ανάγκες που έχουν στα πλαίσια της εκπαίδευσής τους. Τα βιώματα όμως αυτών των παιδιών, οι εμπειρίες και οι παραστάσεις τους έχουν έντονα διαπολιτισμικά-δίγλωσσα χαρακτηριστικά, είτε επειδή κοινωνικοποιήθηκαν εν μέρει στη χώρα προέλευσής τους, είτε επειδή συνεχίζουν να μιλούν την μητρικής τους γλώσσα μέσα στην οικογένειά τους.

"Είναι αναγκαίο να αντιληφθούμε ότι τα πολιτισμικά στοιχεία των οποίων είναι φορέας το άτομο – και τα οποία προέρχονται από δύο διαφορετικά κοινωνικοπολιτισμικά συστήματα – συνθέτουν την πολιτισμική του ταυτότητα. Η απρόσκοπτη εξέλιξη του ατόμου εξαρτάται κατά κύριο λόγο από τις ευκαιρίες που του παρέχονται να επεξεργαστεί τα διαπολιτισμικά βιώματά του, τις εμπειρίες και τις παραστάσεις του και να τα συνθέσει σε ένα ενιαίο σύνολο. Η προώθηση της μιας μόνο γλώσσας και η παραμέληση της άλλης ισοδυναμούν με παραμέληση ενός μέρους του μορφωτικού κεφαλαίου του ατόμου και ,κατά συνέπεια, με σημαντική μείωση των μορφωτικών του ευκαιριών".⁵⁴ Είναι σημαντικό λοιπόν το κράτος να μην παραγκωνίζει τα παιδιά των μεταναστών, γιατί η πολιτική της αφομοίωσης και της ομοιομορφίας δε συμβάλλει απλώς στην εδραίωση της μονολιθικότητας του εκπαιδευτικού συστήματος της Ελλάδας, αλλά αφανίζει συγχρόνως ένα πολύτιμο μορφωτικό και γλωσσικό κεφάλαιο, του οποίου φορείς είναι οι μετανάστες.

⁵⁴ Βλ. Δαμανάκης Μιχ., "Η Εκπαίδευση των Παλινοστούντων και Αλλοδαπών Μαθητών στην Ελλάδα: Διαπολιτισμική Προσέγγιση", Διαπολιτισμική Παιδαγωγική, Gutenberg, Αθήνα, 1998, σ. 95.

5.2. Η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών

Κάθε εκπαιδευτικός έχει μια προσωπική εκτίμηση της ευθύνης του επαγγέλματός του. Ο τρόπος όμως που εκφράζει αυτό το αίσθημα της ευθύνης, εξαρτάται άμεσα από τις εκπαιδευτικές, πολιτικές και ιδεολογικές του εμπειρίες. Στην διαπολιτισμική αγωγή οι εμπειρίες αυτές έχουν ιδιαίτερη σημασία.

"Το διαπολιτισμικό μάθημα προβάλλει μεγάλες απαιτήσεις, αφού στηρίζεται στην αρχή της εξισορρόπησης διαφορών και ομοιοτήτων μεταξύ των πολιτισμών και στη συστηματική καταπολέμηση των προκαταλήψεων"⁵⁵. Συνεπάγεται λοιπόν ότι ο εκπαιδευτικός που δεν έχει μεγαλώσει και δεν έχει μορφωθεί μέσα σε ένα πολυπολιτισμικό περιβάλλον, πιθανόν είναι να έχει αρνητική στάση απέναντι στο «διαφορετικό». Γι' αυτό λοιπόν το λόγο το άτομο που ακολουθεί τις σπουδές του παιδαγωγού, θα πρέπει να αποκτήσει γνώσεις αλλά και να ευαισθητοποιηθεί απέναντι στην ομαλή συμβίωση των διαφορετικών πολιτισμικών ομάδων και στην συνύπαρξή τους σε μια πολυπολιτισμική κοινωνία.

Δεν θα πρέπει όμως να δημιουργηθεί η εντύπωση ότι επιβάλλεται ο εκπαιδευτικός να είναι ουδέτερος, κάτι που εκ των πραγμάτων δεν μπορεί να ισχύσει. Είναι δεδομένο ότι κάθε άνθρωπος και κάθε πολίτης ιεραρχεί τις αξίες, τις προτεραιότητες και τις εκτιμήσεις του και ότι δεν μπορεί να είναι ουδέτερος όταν συναναστρέφεται και επικοινωνεί με άτομα που διαφέρουν ως προς την ιεράρχησή του. "Δεν απαιτείται από το δάσκαλο να εξομοιώνεται ή να εξομοιώνει και να εξισώνει τις διαφορές, προσπαθώντας να είναι δίκαιος, με την έννοια της δικαιοσύνης με την οποία έχει κοινωνικοποιηθεί στον κυρίαρχο πολιτισμό, αλλά να επιτρέπει στους άλλους να είναι διαφορετικοί, να τους ανέχεται και να συμπάσχει (με την έννοια ότι τοποθετεί τον εαυτό του στη θέση του άλλου)".⁵⁶

Οι γνώσεις, τα βιώματα και οι εμπειρίες που έχει ο μαθητής μέσα σε μια πολυπολιτισμική κοινωνία, μπορούν να αξιοποιηθούν κατάλληλα από τον

⁵⁵ Βλ. Ελένη Κανακίδου, Βούλα Παπαγιάννη, "Διαπολιτισμική Αγωγή", ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ, Αθήνα, 1997, σ.72.

⁵⁶ Βλ. Ελένη Κανακίδου, Βούλα Παπαγιάννη, σ.73.

εκπαιδευτικό, ούτως ώστε να εμπλουτισθεί η διδακτέα ύλη. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα τα παιδιά να νιώθουν ότι η γνώμη τους και οι εμπειρίες τους είναι σημαντικές και ότι τα αντικείμενα της συζήτησης δεν είναι μονοδιάστατα. Με αυτόν τον τρόπο διατηρείται η αυτοεκτίμηση των αλλοδαπών μαθητών, αλλά ενισχύεται και η εκτίμηση των συμμαθητών τους προς αυτούς.

"Η παγκόσμια εκπαίδευση θα πρέπει να θέσει ως κύριο στόχο της να βοηθήσει τους μαθητές να κατανοήσουν την αλληλεπίδραση των εθνών στο σημερινό κόσμο, να διαμορφώσουν ξεκάθαρες στάσεις έναντι των άλλων εθνών και να επιτύχουν στοχαστικές ταυτίσεις με την παγκόσμια κοινότητα".⁵⁷

Τα προβλήματα όμως που αντιμετωπίζουν οι εκπαιδευτικοί είναι αρκετά, με αποτέλεσμα η εφαρμογή μιας διαπολιτισμικής εκπαίδευσης να είναι ιδιαίτερα δύσκολη. Ένα από τα βασικότερα προβλήματα είναι η ελλιπής μόρφωσή τους. Κατά την διάρκεια λοιπόν της εκπαίδευσής τους στα Ανώτατα Ιδρύματα, οι υποψήφιοι καθηγητές και δάσκαλοι δεν διδάσκονται πώς να μπορούν να διαχειρίζονται επικοινωνιακά την διαφορετικότητα ορισμένων μαθητών τους ως προς την καταγωγή τους και ό,τι αυτό συνεπάγεται (διαφορετική γλώσσα, κουλτούρα κ.α). Ακόμη δεν προετοιμάζονται για τις δυσκολίες που θα αντιμετωπίσουν μέσα σε μια πολυπολιτισμική τάξη, με αποτέλεσμα όταν πια εξασκήσουν το επάγγελμά τους να συναντούν πολλά εμπόδια μπροστά τους.

Ένα επιπλέον πρόβλημα είναι η έλλειψη διδακτικού υλικού. Τα σχολικά βιβλία είναι διαμορφωμένα βάση μονάχα της ελληνικής κουλτούρας και ιστορίας. Με τον τρόπο αυτό παραγκωνίζεται κάθε άλλη μορφή πολιτισμού και δημιουργείται η εντύπωση πως καθετί διαφορετικό είναι μικρότερης αξίας ή ακόμη και επικίνδυνο. Ο εκπαιδευτικός βρίσκεται αντιμέτωπος με τον σιγματισμό και την απομόνωση των μαθητών. Αφού λοιπόν η διδακτέα ύλη δεν του δίνει τη δυνατότητα, θα πρέπει με τον τρόπο του να αφήνει το περιθώριο στους αλλοδαπούς μαθητές να προβάλουν τη δική τους ταυτότητα, να ενθαρρύνει την προσπάθειά τους να μάθουν την ελληνική γλώσσα και ιστορία χωρίς όμως να παραγκωνίσουν την μητρική τους.

⁵⁷ Βλ. James E. Banks, "Εισαγωγή στην πολυπολιτισμική εκπαίδευση", Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2004, σ.142.

Τέλος, η επικοινωνία των δασκάλων τόσο με τους μαθητές τους, όσο και με τους γονείς τους κρίνεται αρκετά δύσκολη. Οι δάσκαλοι εστιάζουν τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν με τους μαθητές τους στην δυσκολία των δεύτερων στην ορθογραφία, στην ανάγνωση, στην κατανόηση εννοιών, στο φτωχό λεξιλόγιο και στην έλλειψη ενδιαφέροντος. Από την άλλη πλευρά οι δυσκολίες στην συνεργασία δασκάλων με γονείς εντοπίζεται στην αδιαφορία των γονιών, στην άγνοια της ελληνικής γλώσσας ή στα προβλήματα διαβίωσης που αντιμετωπίζουν και δεν τους αφήνουν περιθώρια να ασχοληθούν με την εκπαίδευση των παιδιών τους.

Ο εκπαιδευτικός λοιπόν που ασχολείται με πολυπολιτισμικές τάξεις, θα πρέπει να καταβάλει προσπάθεια να καλύψει τα κενά του εκπαιδευτικού προγράμματος, να βρει δικές του πρακτικές, να ανακαλύψει στρατηγικές επικοινωνίας και εν ολίγοις να αυτοσχεδιάσει.

5.3. Η εκπαιδευτική πολιτική

Η ευρωπαϊκή ενοποίηση είναι ένα από τα κεντρικά ζητήματα της εποχής μας. Ο τομέας της εκπαίδευσης είναι ένας από τους πλέον βασικούς προβληματισμούς για την Ευρώπη, ιδιαίτερα μετά την έναρξη της εφαρμογής των νέων προγραμμάτων για την εκπαίδευση και την κατάρτιση (Socrates, Leonardo Da Vinci). "Το κύριο σώμα των μελετών στην Ελλάδα, για τις σύγχρονες διεργασίες στην ευρωπαϊκή εκπαίδευση που προέρχονται από τον χώρο των παιδαγωγικών επιστημών, στηρίζεται στην άμεση ή έμμεση παραδοχή μιας γραμμικής – εξελικτικής πορείας της ευρωπαϊκής ενοποίησης, κατανοώντας την ως διαδικασία σταδιακού περάσματος από την οικονομική προς την ευρύτερη κοινωνική και πολιτική σύγκλιση".⁵⁸ Σύμφωνα λοιπόν με την κατεύθυνση που δίνουν τα ευρωπαϊκά προγράμματα, η πολυπολιτισμική εκπαίδευση θα πρέπει να είναι ένα συνηθισμένο αντικείμενο στο αναλυτικό πρόγραμμα της εκπαίδευσης των περισσότερων χωρών. Αν αναλογιστεί κανείς την ευκολία της επικοινωνίας, της μετακίνησης των ανθρώπων από την μια χώρα στην άλλη, την αυξανόμενη οικονομική αλληλεξάρτηση του κόσμου,

⁵⁸ Βλ. Γιώργος Δ. Γρόλλιος, "Ιδεολογία, Παιδαγωγική και Εκπαιδευτική Πολιτική· Λόγος και πράξη των Ευρωπαϊκών Προγραμμάτων για την Εκπαίδευση", Gutenberg, Αθήνα, 1999, σ.14.

εύκολα καταλήγει στο πόσο επιβλαβής μπορεί να είναι ο εθνοκεντρισμός καθώς και ο αναλφαβητισμός στην σημερινή εποχή.

Σκοπός του εκπαιδευτικού συστήματος που έχει πολυπολιτισμικό χαρακτήρα είναι :

α) να δείξει στους ανθρώπους ότι οι σκέψεις, οι αξίες και οι συμπεριφορές τους είναι προϊόντα του δικού τους πολιτισμού, και όχι απαραίτητως λειτουργικά

β) να αυξήσει την ικανότητα και δεξιότητα για αλληλεπίδραση με ανθρώπους, οι οποίοι έχουν διαφορετικούς κανόνες, αξίες, τρόπο σκέψης και προοπτικές και

γ) να αυξήσει την ικανότητα του ατόμου να ελέγχει την συμπεριφορά του, ώστε να είναι αποτελεσματική στις σχέσεις του με άτομα διαφορετικών πολιτισμών.

Ξεκινώντας από το παρελθόν θα δούμε ότι "κατά την διάρκεια της δεκαετίας του 1970 η σχετική πολιτική βασιζόταν στις αρχές της πρόνοιας και της φιλανθρωπίας..., έτσι κατά τις εισαγωγικές, κατατακτήριες και προαγωγικές εξετάσεις οι αλλοδαποί είχαν ευνοϊκής μεταχείρισης. Την δεκαετία του 1980 η εκπαιδευτική πολιτική περνά από την λογική της παροχής πίστωσης χρόνου και μείωσης των απαιτήσεων στην λογική της λήψης αντισταθμιστικών μέτρων, χάνοντας αρκετά από τα προνόμια που είχαν αποκτήσει".⁵⁹ Εκείνη την περίοδο εγκαινιάζεται ο θεσμός των τάξεων υποδοχής και των φροντιστηριακών τμημάτων.

Οι τάξεις υποδοχής αποτελούν τμήμα του επίσημου σχολείου του οποίου το ποσοστό των αλλοδαπών μαθητών δεν πρέπει να ξεπερνάει το 20%, ούτως ώστε να μπορεί να επιτευχθεί ευκολότερα η κοινωνική και γλωσσική τους αφομοίωση. Ανάλογα με την ηλικία των παιδιών η διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας μπορεί να διαρκέσει 1-2 χρόνια και έπειτα τα παιδιά μεταφέρονται σε κανονική τάξη. Οι μαθητές έχοντας πολλές ελλείψεις, καταλήγουν τα αποκόπτονται από το σύνολο και να απομονώνονται.

⁵⁹ Βλ. Δαμανάκης Μιχ., "Η εκπαίδευση των παλιννοστούντων μαθητών στην Ελλάδα", Gutenberg, Αθήνα, 1998, σ. 109.

Από την άλλη πλευρά, τα φροντιστηριακά τμήματα προωθούν την επανένταξη των παλιννοστούτων μαθητών με τη διδασκαλία της αλληλεπίδρασης όλων των παιδιών μέσα σε κανονικές τάξεις. Για να ξεπεράσουν τα προβλήματα που έχουν, προβλέπεται ειδική φροντιστηριακή υποστήριξη με το ανάλογο διδακτικό υλικό καθώς και διοργάνωση ειδικών επιμορφωτικών σεμιναρίων για την καλύτερη προετοιμασία των εκπαιδευτικών τους.

Οι τάξεις υποδοχής αλλά και τα φροντιστηριακά τμήματα στην πράξη παρουσίασαν πολλές αδυναμίες, αφού τα πρώτα περιθωριοποιούσαν τους αλλοδαπούς μαθητές και τα δεύτερα δεν εφαρμόστηκαν όπως αρχικά είχε προβλεφθεί, αφού ούτε το διδακτικό υλικό ήταν κατάλληλο, αλλά ούτε και η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών ήταν επαρκής.

Έτσι λοιπόν περνώντας στο σήμερα, βλέπει κάποιος ότι ισχύει ο νόμος 2413/96⁶⁰ και συγκεκριμένα το άρθρο 34 όπου αναφέρεται ότι ο σκοπός της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης είναι η οργάνωση και η λειτουργία σχολικών μονάδων πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης για την παροχή εκπαίδευσης σε νέους με εκπαιδευτικές, κοινωνικές, πολιτιστικές ή μορφωτικές ιδιαιτερότητες. Έτσι λοιπόν το σημερινό θεσμικό πλαίσιο για την εκπαίδευση περιλαμβάνει τις ακόλουθες μορφές εκπαίδευσης:

- μετατροπή κοινών δημόσιων σχολείων σε «σχολεία διαπολιτισμικής εκπαίδευσης»
- «πειραματικά σχολεία διαπολιτισμικής εκπαίδευσης» που υπάγονται σε Α.Ε.Ι.
- «τάξεις ή τμήματα διαπολιτισμικής εκπαίδευσης» που υπάγονται σε δημόσια σχολεία
- ίδρυση νέων «δημόσιων σχολείων διαπολιτισμικής εκπαίδευσης».

Παρά τα θετικά στοιχεία του, ο νόμος 2413/96 εγκυμονεί και ένα μεγάλο κίνδυνο, την ίδρυση « μειονοτικών» σχολείων καλυμμένα υπό το μανδύα της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης, η οποία στην πραγματικότητα θα είναι μειονοτική εκπαίδευση. Σε αυτή την περίπτωση η αναγκαιότητα για διαπολιτισμικές

⁶⁰ Βλ. ΦΕΚ 124, τ.Α/17.6.1996:2450.

παρεμβάσεις στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, περιορίζεται σε παρεμβάσεις που αφορούν μόνο τους "διαφορετικούς" μαθητές. Η εκπαίδευση όμως πρέπει να αφορά όλα τα παιδιά και όλους τους πολίτες μιας κοινωνίας, άρα θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι μία ολοκληρωμένη εκπαιδευτική πολιτική που θα ανταποκρίνεται στις ανάγκες όλων των πολιτών που ζουν και προσφέρουν σε μία πολιτισμικά ετερογενή κοινωνία εξακολουθεί να αποτελεί ζητούμενο στη χώρα μας.

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

1. Στόχοι της έρευνας

Βασικός στόχος της έρευνας είναι η μελέτη ζητημάτων που αφορούν την δεύτερη γενιά μεταναστών, κυρίως την ένταξή τους στην τοπική κοινωνία και στο σχολικό περιβάλλον τους, αλλά και η μελέτη των ευκαιριών που προσφέρονται για την ομαλή προσαρμογή τους στην χώρα υποδοχής και ο βαθμός που επιτρέπει ή αποτρέπει η κοινωνία την διατήρηση και προβολή της ταυτότητάς τους.

Επιμέρους στόχοι είναι: **α)** η μελέτη του βαθμού ικανοποίησης από την ελληνική πραγματικότητα, πώς δηλαδή τα παιδιά νιώθουν όντας μετανάστες στην Ελλάδα, πώς τα αντιμετωπίζουν οι ντόπιοι, πώς διαμορφώνονται οι παρέες τους και ο βαθμός συμμετοχής τους στα δρώμενα του σχολείου τους,

β) η ανάδειξη των λόγων που πηγαίνουν στο σχολείο και πού θεωρούν ότι θα τους βοηθήσει, οι τυχόν δυσκολίες που αντιμετωπίζουν, πώς είναι η συνεργασία που έχουν με τους καθηγητές και τους συμμαθητές τους καθώς και πώς βλέπουν την εκπαιδευτική πολιτική που έχει εφαρμόσει η Ελλάδα για τους μετανάστες,

γ) η μελέτη του οικογενειακού τους περιβάλλοντος, οι σχέσεις με τους συγγενείς, ο βαθμός διατήρησης της παράδοσης και το επίπεδο επαφής τους με την πατρίδα και

δ) το πώς σχεδιάζουν το μέλλον τους, ποιά τα όνειρά τους για τους ίδιους και για τους δικούς τους και ποιές προσδοκίες έχουν οι γονείς τους από αυτά.

2. Μεθοδολογία

Για να διεξαχθεί η έρευνα ακολουθήθηκε η ποιοτική μέθοδος. Η επιλογή της ποιοτικής μεθόδου, έγινε ώστε να δοθεί έμφαση στο νόημα, στις εμπειρίες, στις ατομικές και συλλογικές στρατηγικές των ερωτηθέντων. Μέσω αυτής ο

ερωτώμενος είχε τη δυνατότητα να δώσει τις δικές του περιγραφές και ερμηνείες της κοινωνικής πραγματικότητας την οποία βιώνει και εγώ μπόρεσα καλύτερα να κατανοήσω τα κοινωνικά φαινόμενα με βάση την ερμηνεία τους, καθώς και τον τρόπο με τον οποίο η ερμηνεία αυτή επηρεάζει κατόπιν τη συμπεριφορά των ατόμων.

Ένας άλλος λόγος που επιλέχθηκε αυτή η μέθοδος είναι ότι παρέχει σε βάθος ένα μεγάλο αριθμό πληροφοριών ενός μικρού αριθμού περιπτώσεων. Η ποσοτική μέθοδος δεν εισέρχεται σε βάθος, ενώ η ποιοτική επικεντρώνεται σε ένα περιορισμένο τομέα των κοινωνικών δράσεων διερευνώντας τον διεξοδικά.

Οι πληροφορίες που χρειαζόμουν στην έρευνα συλλέχθηκαν μέσω ημιδομημένων συνεντεύξεων, που ναι μεν αποτελούνταν από ένα σύνολο προκαθορισμένων ερωτήσεων, αλλά υπήρξε ευελιξία ως προς τη σειρά, ως προς την τροποποίηση ανάλογα τον ερωτώμενο και ως προς την προσθαφαίρεση θεμάτων για συζήτηση.

Το θετικό στοιχείο των ημιδομημένων συνεντεύξεων είναι ότι ο ερευνητής παρεμβαίνει εκεί όπου χρειάζεται για να εκμαιεύσει περισσότερες πληροφορίες ή να προκαλέσει άλλο θέμα συζήτησης. Έτσι δίνεται, αφενός, η ελευθερία στον ερωτώμενο να μιλήσει για ό,τι έχει κεντρική σημασία για εκείνον και, αφετέρου, η δυνατότητα στον ερευνητή να καλύψει τα θέματα που θεωρούνται σημαντικά στη μελέτη. Η κοινωνική ταυτότητα προβάλλεται διαφορετικά από κάθε άτομο, καθένα βιώνει την μετανάστευση με διαφορετικό τρόπο και έτσι η συνέντευξη δίνει την δυνατότητα στο άτομο να εκφράσει τις εμπειρίες του και τα προσωπικά του βιώματα.

3. Επιλογή δείγματος

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε στην πόλη του Ηρακλείου και το δείγμα αποτελείται από εφήβους ηλικίας 16 έως 18 ετών που φοιτούν στα Λύκεια. Σ' αυτή την ηλικία τα παιδιά μπορούν να ανταποκριθούν καλύτερα στις ερωτήσεις, ώστε οι απαντήσεις τους να είναι αντιπροσωπευτικές.

Οι συνεντεύξεις πάρθηκαν από μαθητές διαφόρων Λυκείων, εθνικοτήτων, κοινωνικής και οικονομικής τάξης, χρόνου παραμονής στην Ελλάδα, και αυτό γιατί ο πλούτος του δείγματος προσέφερε αρκετά στοιχεία, που με βοήθησαν να βγάλω συμπεράσματα και να αναλύσω αυτά, ώστε να ερμηνεύσω και να προσεγγίσω το θέμα της πτυχιακής εργασίας. Αξίζει να σημειωθεί ότι το συγκεκριμένο δείγμα σε καμιά περίπτωση δεν αποτελεί στατιστικά σημαντικό δείγμα που να μου επιτρέπει γενικεύσεις αναφορικά με τον αλλοδαπό πληθυσμό της χώρας και κατ' επέκταση της δεύτερης γενιάς μεταναστών.

4. Χαρακτηριστικά δείγματος

Οι συνεντεύξεις που πήρα ήταν συνολικά δέκα. Οι τέσσερις ερωτηθέντες ήταν αγόρια και οι έξι ήταν κορίτσια. Ένα άτομο ήταν 15,5 ετών, πέντε ήταν 16 ετών, τρεις ήταν 17 ετών και μία ήταν 18 ετών.

Οι τρεις κατάγονταν από την Αλβανία, δύο από την Γεωργία, και καθένας από τους υπόλοιπους καταγόταν από την Βουλγαρία, την Ολλανδία, την Γερμανία, την Ιταλία και την Τουρκία. Οι πέντε από τους δέκα γεννήθηκαν στην Ελλάδα, ενώ οι άλλοι πέντε ήρθαν εδώ με τις οικογένειές τους σε μικρή ηλικία (ο ένας ήρθε ενός έτους, ο άλλος δύο ετών, δύο άτομα ήρθαν πέντε ετών και ένα έξι ετών). Οκτώ άτομα έχουν την ελληνική υπηκοότητα, ενώ δύο μόνο διατηρούν την αρχική τους.

Όσο για την σύσταση της οικογένειάς τους , τα τρία είναι μοναχοπαίδια, τα τέσσερα έχουν άλλο ένα αδελφάκι και τα υπόλοιπα τρία έχουν ακόμη δύο αδέρφια. Ζουν όλοι με τους γονείς τους και τα αδέρφια τους.

Το μορφωτικό επίπεδο των γονέων, όπως προκύπτει από τις απαντήσεις των παιδιών είναι αρκετά υψηλό. Οι πέντε πατεράδες έχουν τελειώσει Πανεπιστήμιο, οι δύο αντίστοιχο με την Ελλάδα ΤΕΙ, οι άλλοι δύο Λύκειο και ένας Γυμνάσιο. Αντίστοιχα οι δύο μητέρες έχουν σπουδάσει στο Πανεπιστήμιο, οι δύο στο ΤΕΙ, πέντε έχουν τελειώσει το Λύκειο και μία το Γυμνάσιο.

5. Παρουσίαση αποτελεσμάτων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Βαθμός ικανοποίησης από την ελληνική πραγματικότητα, ταυτότητα και κοινωνικό περιβάλλον

Το κεφάλαιο αυτό πραγματεύεται το πώς τα παιδιά των μεταναστών ζουν μέσα στο ελληνικό περιβάλλον, πώς προσδιορίζουν τον εαυτό τους και πώς οι άλλοι τους αντιμετωπίζουν.

Όταν λοιπόν ζητήθηκε από τους συνεντευξιαζόμενους να πουν πώς νιώθουν όντας παιδιά μεταναστών στην Ελλάδα και τί σημαίνει για αυτά αυτό το γεγονός, οι περισσότεροι απάντησαν πως δεν νιώθουν ότι διαφέρουν από τα ελληνόπουλα, αφού είτε έχουν γεννηθεί εδώ, είτε έχουν μεγαλώσει και συναναστραφεί μέσα στο ελληνικό περιβάλλον. Μία συνεντευξιαζόμενη είπε συγκεκριμένα: "Δεν νιώθω διαφορά, γιατί έχω έρθει από μωρό εδώ και δεν έχω γνωρίσει κάτι άλλο για να μπορέσω να συγκρίνω". Κάποιοι άλλοι απάντησαν ότι στην ουσία παρόλο που οι ίδιοι δεν βλέπουν διαφορές ως προς τον εαυτό τους με τα ελληνόπουλα εντοπίζουν κάποιες στο οικογενειακό τους περιβάλλον και κυρίως στην νοοτροπία που έχουν οι γονείς τους, στον τρόπο που σκέφτονται και λειτουργούν. Ωστόσο υπάρχει μια περίπτωση που απάντησε ότι κάποιες φορές νιώθει ξένη, γιατί κυρίως οι Έλληνες μεγαλύτερων ηλικιών έχουν μέσα τους την προκατάληψη για τους αλλοδαπούς, χωρίς όμως να έχει ζήσει κάποιο συγκεκριμένο γεγονός.

Όλα τα παιδιά στην ερώτηση αυτή περιορίστηκαν στο αν διαφέρουν ή όχι με τους υπόλοιπους Έλληνες, τονίζοντας ότι δεν είναι διαφορετικοί. Θεωρώ ότι το να μην ξεχωρίζουν από τους Έλληνες είναι ένα είδος άμυνας που προβάλλουν υποκινούμενοι από τον φόβο τους να μην περιθωριοποιηθούν.

Έπειτα όταν ερωτήθηκαν τί σημαίνει για τους Έλληνες να είναι παιδιά μεταναστών και μάλιστα δεύτερης γενιάς, οι περισσότεροι απάντησαν ότι οι γονείς τους αντιμετώπισαν περισσότερες δυσκολίες ως προς το να τους αποδεχτούν οι ντόπιοι, είχαν πρόβλημα με την εκμάθηση της γλώσσας, με το να βρουν δουλειά, να έχουν κοινωνικές συναναστροφές με τους Έλληνες, καθώς οι δεύτεροι είχαν έντονα στοιχεία προκατάληψης, ενώ για τα ίδια τα

παιδιά τα πράγματα είναι ευκολότερα. Ο ρατσισμός έχει περιοριστεί, αλλά δεν υπήρξε κανένας από τους ερωτηθέντες να πει ότι δεν υπάρχει προκατάληψη ή επιφύλαξη απέναντί τους. Ένα παιδί συγκεκριμένα είπε: "Αρχικά μας βλέπουν καχύποπτα, αν συναναστραφούν μαζί μας αυτό αλλάζει. Δεν έχουμε κάτι να χωρίσουμε . Γενικά όμως πιστεύω ότι υπάρχει στο πίσω μέρος του μυαλού τους , αλλά δεν θέλουν να το δείχνουν".

Κάποιοι ακόμη ανέφεραν ότι υπάρχει διαφοροποίηση στην συμπεριφορά των Ελλήνων απέναντι στους μετανάστες που προέρχονται από χώρες της Ευρώπης και σε αυτούς άλλων λιγότερων ανεπτυγμένων χωρών. Τους πρώτους τους δέχονται ευκολότερα, ενώ τους δεύτερους χρειάζονται περισσότερο χρόνο για να τους αποδεχτούν. Μία συνεντευξιαζόμενη τούρκικης καταγωγής είπε: " Μας βλέπουν σαν "κακή εισβολή" μας θεωρούν κατώτερους" και τόνισε ότι οι γονείς της αναγκάστηκαν να φύγουν από την Ξάνθη όπου έμεναν λόγω έντονων ρατσιστικών συμπεριφορών και να έρθουν στην Κρήτη όπου το κλίμα είναι πιο φιλόξενο.

Η στάση λοιπόν των ντόπιων, όπως προκύπτει από τα παραπάνω, και μεν έχει αλλάξει σε σχέση με παλαιότερα ,αλλά εξακολουθεί να την χαρακτηρίζει η επιφυλακτικότητα απέναντι στους μετανάστες.

Ακολούθως όταν ζητήθηκε από τα παιδιά να περιγράψουν με ποιούς συναναστρέφονται περισσότερο (μετανάστες, ντόπιους ή και τους δύο) και για ποιούς λόγους, όλοι απάντησαν ότι συναναστρέφονται και με τους δύο. Η πλειοψηφία είπε ότι σημασία έχει να ταιριάζεις σαν άνθρωπος με αυτούς που επιλέγεις να κάνεις παρέα και όχι το από που κατάγονται. Ο χαρακτήρας και η επικοινωνία μετράει. Συγκεκριμένα ένας είπε : " έχω μάθει από το σπίτι μου και τους γονείς μου να μην ξεχωρίζω τους ανθρώπους βάσει της εθνικότητάς τους ... πιστεύω ότι δεν έχει να κάνει η εντοπιότητα με την φιλία ". Ένας επίσης απάντησε ότι νιώθει πιο άνετα με τους μετανάστες, γιατί έχει περισσότερα κοινά στοιχεία και ανησυχίες ,ενώ κάποιοι άλλοι είπαν ότι έχουν περισσότερους φίλους ελληνόπουλα αφού μεγαλώνουν μαζί, με τον ίδιο τρόπο, στο ίδιο περιβάλλον. Η μία εξ' αυτών μάλιστα τόνισε ότι θεωρεί τον εαυτό της Ελληνίδα.

Το γεγονός ότι τα παιδιά των μεταναστών συναναστρέφονται με την ίδια ευκολία με τους ντόπιους, αλλά και τους μετανάστες, ίσως έχει να κάνει με την ανάγκη τους και οι άλλοι να τους δέχονται εξίσου εύκολα.

Η ταυτότητα των μεταναστών χαρακτηρίζεται από την ποικιλομορφία. Ζουν ανάμεσα σε δύο κόσμους, εθνικότητες και νοοτροπίες. Έχουν λοιπόν μεγαλύτερη ευκολία, από ότι τα άλλα παιδιά, να προσαρμόζονται σε πρόσωπα και καταστάσεις, γι' αυτό και οι συναναστροφές τους αποτελούνται από ντόπιους και μετανάστες.

Όσων αφορά την συμμετοχή σε ομάδες του σχολείου ή σε κάποιες άλλες (π.χ. αθλητικές, θεατρικές, χορού κ.α.) και τί ακριβώς τους προσφέρουν αυτές οι δραστηριότητες, οι περισσότεροι είπαν ότι συμμετέχουν, είτε σε αθλητικές, είτε σε μουσικές ομάδες του σχολείου τους, ενώ ένα μέρος απάντησε ότι είναι μέλη ομάδων εκτός σχολείου.

Αυτό δείχνει ότι η πλειοψηφία είναι ενεργά άτομα μέσα στο σχολικό περιβάλλον, επιδιώκουν να συμμετέχουν στα δρώμενά του και προσφέρουν στο σύνολο. Ένα παιδί συγκεκριμένα είπε ότι είναι και μέλος του δεκαπενταμελούς συμβουλίου.

Όσο για το τί προσφέρουν οι δραστηριότητες αυτές στους ίδιους, η πλειοψηφία απάντησε ότι τους βοηθά να συναναστρέφονται με άλλα άτομα, να αναπτύσσουν φιλίες, να έχουν ένα κοινό στόχο, άρα να συνεργάζονται για ένα σκοπό και να γίνονται μία ομάδα. Ακόμα στις αθλητικές τους ενασχολήσεις επισήμαναν τα ευεργετικά στοιχεία του αθλητισμού, όπως η εκτόνωση, η καλή φυσική κατάσταση, η συγκέντρωση και η πειθαρχία καθώς και η δημιουργία πνεύματος ομαδικότητας.

Αξίζει να σημειωθεί ότι όλα τα παιδιά είχαν κάποιες δραστηριότητες και ενδιαφέροντα και δεν περιορίζονταν μόνο στα μαθήματά τους, πράγμα που σημαίνει ότι θέλουν να καλλιεργηθούν σαν χαρακτήρες να εκφραστούν μέσα από τις δραστηριότητες που το καθένα έχει επιλέξει να κάνει και να γίνονται ολοένα και καλύτεροι.

Επιπλέον, όσων αφορά το πώς περνάει ένα παιδί της ηλικίας τους την καθημερινότητά του, όλα απάντησαν ότι έχουν έλλειψη ελεύθερου χρόνου.

Είναι πολύ πιεσμένα, διαβάζουν αρκετά, κάνουν φροντιστήρια είτε για ξένες γλώσσες, είτε για την προετοιμασία των πανελληνίων εξετάσεων, προσπαθούν να εξοικονομήσουν λίγη ώρα για τα χόμπι τους και στον λιγοστό ελεύθερό τους χρόνο κάνουν βόλτα με τους φίλους τους ή παίζουν με τον υπολογιστή τους.

Από τα παραπάνω φαίνεται ότι τα παιδιά των μεταναστών δεν διαφέρουν στους ρυθμούς της ζωής και στον τρόπο που περνούν την καθημερινότητά τους από τα ελληνόπουλα. Διαβάζουν αρκετά, θέλουν να περάσουν στο πανεπιστήμιο, θέλουν να έχουν ένα καλύτερο μέλλον απ' ότι αυτό που είχαν οι γονείς τους και ακόμη θέλουν να πετύχουν. Αυτό ίσως και να απορρέει από την ανάγκη τους να φανούν αντάξιοι των στερήσεων που είχαν οι γονείς τους για να τα μεγαλώσουν και κατά κάποιον τρόπο να ανταμείψουν τους κόπους τους.

Όσο για τον ελεύθερό τους χρόνο θέλουν να τον περνούν με τους φίλους τους, να κάνουν βόλτες ή να πηγαίνουν σινεμά. Επειδή ακριβώς βρίσκονται στην εφηβεία, έχουν την ανάγκη να συναναστρέφονται με συνομηλίκους τους και να ανήκουν σε μία ομάδα. Απ' ότι βλέπουμε έχουν αρχίσει να απομακρύνονται από τα όρια της οικογένειας και να εντάσσονται σε ένα ευρύτερο περιβάλλον μέσα στην κοινωνία, πράγμα που τους βοηθά να αναπτύξουν την προσωπικότητά τους και να προβάλλουν τον εαυτό τους. Αναπτύσσουν τις δεξιότητές τους, τα ταλέντα τους, κάνουν χόμπι και ασχολούνται ιδιαίτερα με την τεχνολογία, είτε για ενημέρωση, είτε για ψυχαγωγία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 : Πώς αντιλαμβάνονται το σχολείο

Σ' αυτή την ενότητα ερευνώ το πώς οι ερωτηθέντες αντιλαμβάνονται το σχολείο. Το πρώτο μέρος αφορά τους λόγους που οι νέοι πηγαίνουν στο σχολείο και πού πιστεύουν ότι θα τους χρησιμεύσουν οι γνώσεις που αποκτούν.

Οι περισσότεροι συνδέουν το σχολείο με την επαγγελματική τους αποκατάσταση. Πηγαίνουν σ' αυτό για να αποκτήσουν γνώσεις απαραίτητες

για να μπουν στην σχολή που επιθυμούν, ούτως ώστε να ακολουθήσουν το επάγγελμα που ονειρεύονται.

Κάποιοι άλλοι θεωρούν ότι το να μαθαίνει κάποιος συνεχώς καινούργια πράγματα, τον βοηθά να γίνει καλύτερος και πιο ολοκληρωμένος άνθρωπος και να δομήσει όσο το δυνατόν καλύτερα τον χαρακτήρα και την προσωπικότητά του. Κάποιος συνεντευξιαζόμενος είπε συγκεκριμένα ότι: "όσα περισσότερα μαθαίνεις κανείς τόσο πιο "πλούσια" είναι η ζωή του", ενώ κάποιος άλλος απάντησε ότι: "οι γνώσεις δομούν το χαρακτήρα, "ανοίγουν" τη σκέψη του ατόμου και το κάνουν καλύτερο άνθρωπο, αρκεί όμως να μην περιορίζεται σε αυτά που του παρέχει το σχολείο, αλλά να ψάχνεται και μόνο του για το παραπάνω".

Τέλος, κάποια παιδιά απάντησαν ότι το σχολείο προσφέρεται για κοινωνικές συναναστροφές και γνωριμίες, αλλά και για την σύναψη φιλιών. Πηγαίνουν λοιπόν σ' αυτό και επειδή "πρέπει" και επειδή "θέλουν" μέσω της μόρφωσης που τους προσφέρει, να αποκτήσουν ένα καλύτερο μέλλον.

Το δεύτερο μέρος ερευνά το πώς βλέπουν το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα και αν θεωρούν ότι παρέχει τα κατάλληλα εφόδια στα παιδιά των μεταναστών να εξελιχθούν. Όλοι απάντησαν ότι έχει ελλείψεις και προβλήματα. Οι περισσότεροι το χαρακτήρισαν βαθμοθηρικό και ότι στηρίζεται στην παπαγαλία, πράγμα που δεν βοηθάει τους μαθητές να αποκτήσουν ουσιαστικές γνώσεις. Ένας συγκεκριμένα μαθητής απάντησε: " κάθε παιδί διαβάζει μόνο και μόνο για να μπορέσει να περάσει κάπου και όχι για να αποκτήσει εφόδια που θα του χρησιμεύσουν στην ζωή του. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα τελειώνοντας το σχολείο, στην ουσία να έχεις συλλέξει άχρηστες πληροφορίες και όχι γνώσεις".

Κάποιοι άλλοι τόνισαν ότι γίνονται συχνές αλλαγές, τα μαθήματα δυσκολεύουν και οι καθηγητές πολλές φορές είναι είτε μπερδεμένοι, είτε δεν έχουν τις απαραίτητες ικανότητες να βοηθήσουν τα παιδιά να κατανοήσουν την διδακτέα ύλη. Έτσι τα παιδιά αναγκάζονται να κάνουν φροντιστήρια για να μπορέσουν να βοηθηθούν, αφού οι γονείς τους δεν είναι σε θέση να τους παρέχουν κάποια καθοδήγηση. Δεν γνωρίζουν πολλές φορές καλά την ελληνική γλώσσα, πόσο μάλλον τα μαθήματα που διδάσκονται τα παιδιά τους.

Όσο για το αν το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα παρέχει τα κατάλληλα εφόδια στα παιδιά των μεταναστών να εξελιχθούν, όλοι απάντησαν ότι δεν τα παρέχει. Οι μετανάστες εκπαιδεύονται όπως ακριβώς τα ελληνόπουλα, κάνουν τα ίδια μαθήματα, εξετάζονται με τον ίδιο τρόπο και δεν υπάρχουν περιθώρια να εκφράσουν τη διαφορετικότητα τους. Ένας μαθητής είπε συγκεκριμένα : "Δεν έχει γίνει μέριμνα από το κράτος ώστε να μπορέσουν τα μεταναστόπουλα να προβάλουν την διαφορετικότητά τους, να μάθουν τη μητρική γλώσσα καλύτερα και στην ουσία να προσφέρουν μια ποικιλομορφία στη σύσταση του σχολικού περιβάλλοντος".

Από τα παραπάνω λοιπόν φαίνεται ότι τα παιδιά των μεταναστών δυσκολεύονται περισσότερο απ' ότι τα ελληνόπουλα με τα μαθήματά τους, το εκπαιδευτικό σύστημα δεν είναι σωστό, τα μαθήματα είναι αρκετά δυσνόητα και συν τοις άλλοις δεν έχουν βοήθεια από τους γονείς τους. Παρ' όλα αυτά αγωνίζονται να πετύχουν, διαβάζουν αρκετά και προσπαθούν να εξελιχθούν. Τρωτό σημείο σε όλη τη διαδικασία μάθησης, είναι ότι δεν μπορούν να προβάλουν την διαφορετικότητά τους, αλλά αναγκάζονται να απορροφηθούν μέσα στο σύνολο των μαθητών.

Εν συνεχεία μελετώντας το τί θα ήθελαν να κάνουν τελειώνοντας το σχολείο και ποιά τα όνειρά τους προέκυψε ότι όλοι θέλουν να περάσουν στο πανεπιστήμιο σε σχολές της αρεσκείας τους. Το γεγονός ότι κανένα παιδί δεν απάντησε ότι θέλει να ακολουθήσει ίσως μια τέχνη ή να τελειώσει το σχολείο και να δουλέψει κάπου, αλλά αντιθέτως θέλουν όλα να σπουδάσουν και να καταξιωθούν, ίσως οφείλεται στην ανάγκη τους να έχουν μια καλύτερη μοίρα από αυτήν των γονιών τους.

Κάποιοι συνεντευξιζόμενοι είπαν ότι αν δεν τα καταφέρουν να περάσουν εκεί που επιθυμούν θα πάνε στο εξωτερικό για σπουδές και ότι αν τους δοθεί η ευκαιρία να πιάσουν δουλεία εκεί θα εγκατασταθούν μόνιμα. Με λίγα λόγια δηλαδή, είναι πρόθυμοι να "μεταναστεύσουν" για να βρουν ευκαιρίες για καλύτερη ζωή, όπως ακριβώς έκαναν και οι γονείς τους.

Τέλος, αρκετοί ήταν εκείνοι που απάντησαν ότι θέλουν να ταξιδέψουν, να γνωρίσουν καινούργιες χώρες, ανθρώπους και πολιτισμούς, ορμώμενοι ίσως από την ανάγκη να ανακαλύψουν τον εαυτό τους μέσα από το διαφορετικό.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Ταυτότητα και οικογενειακό περιβάλλον

Σε αυτό το σημείο της έρευνας οι συνεντευξιαζόμενοι κλήθηκαν να περιγράψουν την οικογένειά τους και τις σχέσεις τους με τους συγγενείς τους. Απάντησαν όλοι ότι είναι πολύ αγαπημένοι, δεμένοι και μονιασμένοι. Ο ένας βοηθάει τον άλλον σε όποιο πρόβλημα εμφανιστεί, αλληλοστηρίζονται πολλές φορές και οικονομικά. Ένας συγκεκριμένα απάντησε ότι: "βοηθάμε ο ένας τον άλλο και με τους συγγενείς μας είμαστε πολύ δεμένοι. Ήρθαμε σχεδόν όλοι μαζί στην Ελλάδα και αυτό βοήθησε στο να έρθουμε πιο κοντά και να γίνουμε μια γροθιά".

Όσο για τους συγγενείς που βρίσκονται μακριά, οι μετανάστες επιδιώκουν να έχουν συχνή επικοινωνία μέσω τηλεφώνου ή και υπολογιστή, και ταξιδεύουν όποτε τους το επιτρέπουν τα οικονομικά τους. Η νοσταλγία για την πατρίδα και τους συγγενείς είναι έντονη, γι' αυτό και δεν θέλουν να χάσουν την επαφή τους με τον τόπο καταγωγής τους και τα οικεία πρόσωπα που βρίσκονται ακόμα εκεί.

Τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι μετανάστες (βιοποριστικά, ένταξης σε νέο περιβάλλον, αλλαγή εργασίας, δυσκολίες με την γλώσσα κλπ) είναι αυτά που δημιουργούν την ανάγκη να στραφούν οι μετανάστες στους δικούς τους, την οικογένειά τους για συμπαράσταση. Είναι εκείνοι που θα τους δώσουν την αίσθηση σιγουριάς και την αυτοπεποίθηση που έχουν ανάγκη.

Ακολούθως όσων αφορά το τί γλώσσα μιλούν μεταξύ τους, αν διατηρούν τις παραδόσεις της χώρας καταγωγής και σε ποιό βαθμό, οι περισσότεροι απάντησαν ότι μιλούν και τις δύο γλώσσες. Κάποιοι βέβαια διευκρίνισαν πως οι γονείς τους κυρίως τους μιλούν στη μητρική τους γλώσσα, αλλά εκείνοι προτιμούν να μιλούν ελληνικά σε αυτούς και στα αδέρφια τους. Λίγοι μονάχα είπαν ότι μιλούν μόνο ελληνικά, αφού δεν γνωρίζουν καν την μητρική τους γλώσσα, ενώ μία περίπτωση είπε ότι μέσα στο σπίτι σκόπιμα μιλούν μόνο την μητρική γλώσσα για να μην ξεχαστεί.

Όσο για τις παραδόσεις, η πλειοψηφία των ερωτηθέντων απάντησε ότι δεν τηρούν κάποια ιδιαίτερα έθιμα του τόπου τους, πέρα από κάποιες

συνταγές και τραγούδια που ακούν στο σπίτι. Αρκετοί είπαν ότι τα τοπικά έθιμα μοιάζουν πολύ με τα ελληνικά, οπότε τα συνδυάζουν και μονάχα μία απάντησε ότι τηρούν "κατά γράμμα" όλα τα έθιμα και τις παραδόσεις του τόπου καταγωγής.

Από τα παραπάνω βλέπουμε ότι η δεύτερη γενιά μεταναστών είναι περισσότερο επηρεασμένη από την ελληνική κουλτούρα, τον ελληνικό τρόπο ζωής και ενώ οι γονείς επιμένουν να διατηρούν την παράδοση της χώρας καταγωγής τους, οι νέοι προτιμούν την ελληνική. Δείχνουν βέβαια σεβασμό σε αυτά που θέλουν να τους μεταδώσουν οι γονείς τους, απλά επειδή δρουν, ζουν και μεγαλώνουν στην Ελλάδα, τους είναι ευκολότερο να ακολουθούν τα τοπικά έθιμα.

Όταν ζητήθηκε από τους συνεντευξιαζόμενους να περιγράψουν τις σχέσεις που διατηρούν με τους ομοεθνείς που έχουν παραμείνει στην χώρα προέλευση τους και να πουν πόσο συχνά επισκέπτονται την πατρίδα τους, αρκετοί ήταν εκείνοι που απάντησαν ότι πηγαίνουν σχεδόν κάθε χρόνο και ότι θα ήθελαν να επισκέπτονται την πατρίδα τους συχνότερα, αλλά δεν τους το επιτρέπουν τα οικονομικά τους και οι υποχρεώσεις των γονιών τους

Κάποιοι άλλοι είπαν πως έχουν πάει λίγες φορές, αλλά ένιωσαν κάπως ξένοι. Ένας συγκεκριμένα απάντησε: "έχω πάει δύο φορές στην Αλβανία. Δεν μου άρεσε ιδιαίτερα. Ένωσα ξένος γιατί δεν έχω κάτι να με δένει με εκεί".

Όσο για το αν διατηρούν σχέσεις με τους συγγενείς που έχουν παραμείνει στην πατρίδα, η πλειοψηφία απάντησε ότι μιλάνε συχνά στο τηλέφωνο και μέσω Skype. Μαθαίνουν τα νέα τους, συζητούν και ανταλλάσσουν πληροφορίες.

Από τις απαντήσεις των παιδιών φαίνεται ότι την ανάγκη για επικοινωνία και επαφή με την πατρίδα τους την έχουν περισσότερο οι γονείς τους και όχι τόσο τα ίδια, τα οποία στην ουσία δεν έχουν πολλά βιώματα από εκεί. Οι γονείς είναι εκείνοι που νοσταλγούν, που θέλουν να μιλούν με τους συγγενείς τους και που σε κάθε ευκαιρία επιδιώκουν να πάνε έστω και για λίγες μέρες στη πατρίδα τους, και όταν αυτό δεν είναι εφικτό, οι ίδιοι στεναχωριούνται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Σχεδιασμός του μέλλοντός τους.

Το κεφάλαιο αυτό πραγματεύεται το πώς σχεδιάζουν οι μετανάστες δεύτερης γενιάς το μέλλον τους και πώς θα ήθελαν να δουν τον εαυτό τους και τους δικούς τους τα επόμενα χρόνια. Από τις απαντήσεις προκύπτει πως οι ίδιοι επιθυμούν να έχουν μια καλή δουλειά που να τους προσφέρει οικονομική ασφάλεια, αφού πρώτα βέβαια καταφέρουν να εισαχθούν στην σχολή της αρεσκείας τους. Κάποιοι θέλουν μελλοντικά να δημιουργήσουν την δική τους οικογένεια και να έχουν μια ήρεμη ζωή.

Αξίζει να σημειωθεί ότι ένα μέρος των ερωτηθέντων απάντησε ότι δεν θέλει να σχεδιάζει πράγματα για το μέλλον και να κάνει όνειρα. Μια κοπέλα συγκεκριμένα είπε: "δεν μου αρέσει να σχεδιάζω, γιατί έχω μάθει πως δεν πετυχαίνουν πάντα τα σχέδια και δεν θέλω να απογοητεύομαι", ενώ ένας νεαρός επισήμανε ότι: "στην Ελλάδα της κρίσης είναι δύσκολο να σχεδιάσεις το μέλλον σου".

Όπως λοιπόν και οι Έλληνες βιώνουν την ανασφάλεια των ημερών που ζούμε, έτσι και οι μετανάστες ζουν μέσα στην οικονομική κρίση με όλες τις συνέπειες αυτής. Δεν θέλουν να κάνουν όνειρα που μπορεί να μην επιτευχθούν, θέτουν χαμηλούς στόχους για να μην απογοητεύονται και προσπαθούν να εξασφαλίσουν τα βασικά αγαθά για να είναι καλά.

Όσο για τους γονείς τους, οι πλειοψηφία απάντησε ότι θέλουν να έχουν την υγεία τους, να είναι κοντά τους και να τους στηρίζουν και να καταφέρουν να ξεκουραστούν, γιατί έχουν δυσκολευτεί και κοπιήσει πολύ στην ζωή τους. Από τις απαντήσεις αυτές προκύπτει ότι τα παιδιά νιώθουν υποχρεωμένα απέναντι στους γονείς τους γι' αυτά που τους προσφέρουν καθημερινά, αναλογιζόμενα τις δυσκολίες που πέρασαν οι δεύτεροι για να τα μεγαλώσουν. Θέλουν να καταφέρουν να αυτονομηθούν, ούτως ώστε όχι μόνο να μην τους επιβαρύνουν, αλλά αντιθέτως να τους βοηθήσουν οικονομικά και να τους δώσουν την ευκαιρία να απολαύσουν την ζωή τους.

Επιπροσθέτως, ερευνώντας το αν θέλουν να αλλάξουν κάτι στην ζωή τους και σε ποιόν τομέα, προέκυψε ότι ένα μέρος δεν θα ήθελαν να αλλάξει

κάτι, είναι ευχαριστημένοι όπως είναι και απλά θέλουν να πραγματοποιήσουν τα όνειρα τους, ενώ κάποιοι άλλοι απάντησαν πως θα ήθελαν να γίνει ο κόσμος πιο δεκτικός στους αλλοεθνείς, γιατί θεωρούν ότι υπάρχει προκατάληψη ακόμη και επιφυλακτικότητα απέναντί τους. Μία περίπτωση είπε: " θα ήθελα να αλλάξει το κλίμα που υπάρχει στην Ελλάδα, να υπάρχουν δουλειές για όλο τον κόσμο, το κράτος να είναι πιο φιλικό και να δίνει στους πολίτες του την δυνατότητα να αναπτύσσονται και όχι να τους καταδικάζει σε μια μίζερη ζωή".

Από την μια πλευρά λοιπόν φαίνεται η ολιγάρκεια που χαρακτηρίζει κάποιους, ότι δηλαδή αρκούνται σε αυτά που έχουν, συμβιβάζονται με τον τρόπο ζωής τους και δεν επιδιώκουν μεγάλες αλλαγές και από την άλλη υπάρχει η πλευρά των νέων που δείχνει την δυσαρέσκειά τους από την αντιμετώπιση των ντόπιων, από το κλίμα που επικρατεί την Ελλάδα και γενικά από τον τρόπο ζωής τους εδώ.

Τέλος, όσων αφορά τις προσδοκίες που έχουν οι γονείς από τα παιδιά, η πλειοψηφία απάντησε πως το μόνο που θέλουν οι πρώτοι είναι να τα βλέπουν ευτυχισμένα, ευχαριστημένα με τις επιλογές τους και να προοδεύουν στο σχολείο.

Όπως προκύπτει από τις απαντήσεις που δόθηκαν οι γονείς δίνουν ιδιαίτερη σημασία στο να έχουν τα παιδιά τους καλό χαρακτήρα και όχι τόσο στα υλικά αγαθά. Κάποιοι είπαν ότι τους θέλουν να γίνουν σωστοί πολίτες, χρήσιμοι στην κοινωνία, να σέβονται και να εκτιμούν τους γύρω τους. Ένας συγκεκριμένα απάντησε: "οι γονείς μου θέλουν να είμαι καλά και ευτυχισμένος. Μου λένε πως για να αποκτήσεις κάτι πρέπει να προσπαθήσεις στην ζωή σου και με παροτρύνουν να κυνηγάω τα όνειρά μου". Κάποιος άλλος είπε ότι "με μεγαλώνουν με την φιλοσοφία ότι και αν κάνω στην ζωή μου να είμαι καλός και δίκαιος". Η δικαιοσύνη κυριαρχεί στις απαντήσεις που έδωσαν τα παιδιά και αυτό ίσως επειδή οι μετανάστες έχουν την ανάγκη οι άλλοι να τους συμπεριφέρονται και να τους αντιμετωπίζουν με γνώμονα την ισότητα και την ισοτιμία.

6. Συμπεράσματα

Όπως αναφέρθηκε στο θεωρητικό μέρος, η έννοια της ταυτότητας αποτελείται από την μία πλευρά από την ομοιομορφία, την ισότητα ανάμεσα στα άτομα, τις ομάδες και την ταύτιση των απόψεών τους, και από την άλλη την διαφοροποίηση των ατόμων, τα χαρακτηριστικά δηλαδή που κάνουν κάποιον να ξεχωρίζει από κάποιον άλλο. Η ταυτότητα λοιπόν γεννιέται από τις αλληλεπιδράσεις των ατόμων και κυριαρχείται από την μεταβλητότητα και την ποικιλομορφία.

Την κοινωνική ταυτότητα των μεταναστών δεύτερης γενιάς όντως χαρακτηρίζει η ποικιλομορφία, αφού ζουν ανάμεσα σε δύο διαφορετικές κουλτούρες. Από τα αποτελέσματα της έρευνας φάνηκε ότι έχουν μεγαλύτερη ευκολία στην προσαρμογή σε πρόσωπα και καταστάσεις, απ' ότι οι Έλληνες, και αυτό ίσως πηγάζει από την ανάγκη των ίδιων να γίνονται αποδεκτοί.

Σύμφωνα με την θεωρία, στην πολιτισμική ταυτότητα των ατόμων παλαιότερα δίνονταν μεγάλη βάση στην κληρονομημένη παράδοση, ενώ τώρα υπερισχύει η βιωμένη παράδοση. Αυτό προκύπτει και από τα αποτελέσματα του ερευνητικού πεδίου, όπου οι μετανάστες δεύτερης γενιάς φαίνεται να είναι περισσότερο επηρεασμένοι από τον ελληνικό τρόπο ζωής, προτιμούν να μιλούν ελληνικά, τηρούν ελάχιστα έθιμα του τόπου τους και επιδιώκουν σε μικρότερο βαθμό απ' ότι οι γονείς τους να έχουν επαφή με την πατρίδα τους, αφού θεωρούν ότι δεν τους δένουν πολλά πράγματα με εκεί.

Όσο για την εθνική ταυτότητα, είχα αναφέρει στη θεωρία ότι τα βασικά της χαρακτηριστικά της -η φυλή και η καταγωγή, το έδαφος, η εργασία, η γλώσσα, η κουλτούρα, η θρησκεία και το κράτος- λόγω των γρήγορων μεταβολών που έχουν υποστεί, βρίσκονται σε κρίση. Αυτή την κρίση καλούνται να διαχειριστούν οι μετανάστες δεύτερης γενιάς, που σύμφωνα με την έρευνα συχνά νιώθουν σύγχυση. Από την μία πλευρά είναι οι γονείς τους επιθυμούν να μην ξεχαστούν όλα όσα αφορούν την πατρίδα τους, και από την άλλη είναι τα παιδιά που νιώθουν κάπως ξένα όλα όσα τους προβάλλουν οι γονείς τους.

Αναφορικά με την ένταξή τους στην ελληνική κοινωνία, διαπίστωσα ότι σε σχέση με τους γονείς τους, τα παιδιά εντάσσονται ομαλότερα. Σε αυτό βοηθά το γεγονός ότι μεγαλώνουν παράλληλα με τα ελληνόπουλα, συναναστρέφονται μαζί τους στο σχολείο και εκπαιδεύονται σύμφωνα με τα ελληνικά δεδομένα, μιλούν άπταιστα τα ελληνικά και υιοθετούν τα ελληνικά πρότυπα. Επίσης οι ντόπιοι δεν νιώθουν τον φόβο που είχαν με τους πρώτους μετανάστες μην τους πάρουν την εργασία τους, μην επηρεάσουν την πολιτική τους εξουσία, μην αυξήσουν την εγκληματικότητα της χώρας κ.α. Αποδέχονται τα παιδιά ευκολότερα, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν έχουν το στίγμα του ξένου. Όσο περνούν λοιπόν τα χρόνια μπορεί κάποιος να διαπιστώσει ότι έχει περιοριστεί ο ρατσισμός, αλλά υπάρχει το στοιχείο της προκατάληψης.

Στον τομέα της εκπαίδευσης τα μεταναστόπουλα δυσκολεύονται περισσότερο, καθότι τα μαθήματα είναι αρκετά δυσνόητα και οι γονείς τους δεν έχουν τις γνώσεις να τα βοηθήσουν ή δεν μπορούν να τους παρέχουν κάποια φροντιστηριακή υποστήριξη. Όσο για τους καθηγητές τους, οι περισσότεροι είτε δεν γνωρίζουν τον τρόπο να διαχειριστούν μια διαπολιτισμική τάξη, είτε δεν έχουν την διάθεση να το κάνουν. Παρ' όλα αυτά τα παιδιά θεωρούν πως η εκπαίδευση είναι ένα βασικό μέσον που θα τους χαρίσει μια καλύτερη ζωή, γι' αυτό πασχίζουν να επιτύχουν, να μορφωθούν και να προοδεύσουν.

Τα όνειρα που κάνουν για το μέλλον τους είναι να αποκατασταθούν επαγγελματικά, να εξασφαλίσουν μια ζωή ευκολότερη απ' αυτή που έζησαν οι γονείς τους και να δημιουργήσουν την οικογένειά τους. Είναι επηρεασμένα από την οικονομική κρίση, γι' αυτό και θέτουν χαμηλούς στόχους, ώστε να μην απογοητευτούν. Θέλουν οι γονείς τους να είναι υγιείς και να μπορέσουν να ξεκουραστούν. Με την σειρά τους οι δεύτεροι επιθυμούν τα παιδιά τους να είναι ευτυχισμένα με τις επιλογές τους, χρήσιμα στην κοινωνία και να τα διακρίνει η δικαιοσύνη, κάτι που οι ίδιοι πολλές φορές στερήθηκαν. Δίνουν βαρύτητα στον χαρακτήρα που θα διαμορφώσουν τα παιδιά τους και όχι στα υλικά αγαθά που θα αποκτήσουν.

Ολοκληρώνοντας την εργασία μου , συμπεραίνω ότι η στάση της ελληνικής κοινωνίας απέναντι στα παιδιά των μεταναστών εξακολουθεί να είναι επιφυλακτική, περιορίζει την ανάδειξη της διαφορετικότητάς τους, της

προσωπικότητάς τους, αναγκάζοντάς τα να υιοθετούν καθετί ελληνικό, αποφεύγοντας έτσι τον φόβο της περιθωριοποίησης . Αυτό βέβαια δεν ευνοεί τον εμπλουτισμό της κοινωνίας και θεωρώ ότι πρέπει να γίνουν ενέργειες από την πλευρά του ελληνικού κράτους, κυρίως στα πλαίσια της εκπαίδευσης, ούτως ώστε να μπορούν οι μαθητές να προβάλλουν τον εαυτό τους και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

A) Ελληνική

- 1) Αβδέλα (Ε), "«Ετερότητα» και «ταυτότητα»: ιστοριογραφικές προσεγγίσεις", Σύγχρονα θέματα, τεύχος 54, Ιανουάριος - Μάρτιος, 1995
- 2) Αθανάσιος Ε. Γκότοβος, "Οικουμενικότητα, Ετερότητα και Ταυτότητα : η επαναδιαπραγμάτευση του νοήματος της Παιδείας ", Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα, 2001
- 3) Αθηνά Ζωνίου- Σιδέρη, Πάυλος Χαράμης (επιμέλεια), "Πολυπολιτισμική εκπαίδευση, προβληματισμοί- προοπτικές", Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1997.
- 4) Γιώργος Δ. Γρόλλιος, "Ιδεολογία, Παιδαγωγική και Εκπαιδευτική Πολιτική· Λόγος και πράξη των Ευρωπαϊκών Προγραμμάτων για την Εκπαίδευση", εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα, 1999.
- 5) Δαμανάκης Μιχ., "Η Εκπαίδευση των Παλινοστούντων και Αλλοδαπών Μαθητών στην Ελλάδα· Διαπολιτισμική Προσέγγιση", Διαπολιτισμική Παιδαγωγική
- 6) Διαπολιτισμική Παιδαγωγική, "Η Εκπαίδευση των Παλινοστούντων και Αλλοδαπών Μαθητών στην Ελλάδα, Διαπολιτισμική προσέγγιση", εκδόσεις GUTENBERG, Αθήνα 1998.
- 7) Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, "Εμείς » και οι « Άλλοι » , αναφορά στις τάσεις και τα σύμβολα ".Τυπωθήτω Γιώργος Δαρδανός, Αθήνα 2000.
- 8) Ελένη Κανακίδου, Βούλα Παπαγιάννη, "Διαπολιτισμική Αγωγή", εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1997.

- 9) Ενρίκες Ε., "Δρόμοι προς τον άλλον, δρόμοι προς τον εαυτό μας" στο Φιλοδοξίες και ψευδαισθήσεις της συνεργασίας Ευρώπης και Τρίτου Κόσμου: ΛΟΜΕ IV, υπό την διεύθυνση της Σ. Μάππα, Forum των Δελφών, εκδόσεις Εξάντας, Αθήνα 1991.
- 10) Θεόφιλος Βεΐκος, "Εθνικισμός και Εθνική Ταυτότητα ", Αθήνα, 1993.
- 11) Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, "Κοινωνικές Ανισότητες και Κοινωνικός Αποκλεισμός ", Μέρος Β΄, Αθήνα, 1998.
- 12) Κωνσταντίνος Βρύζας, "Παγκόσμια Επικοινωνία – Πολιτιστικές Ταυτότητες", Βιβλιοθήκη Κοινωνικής Επιστήμης και Κοινωνικής Πολιτικής, Εκδόσεις GUTENBERG, Αθήνα 1997.
- 13) Λέκκας Π., "Η εθνικιστική ιδεολογία", εκδόσεις Κατάρτι,(β΄ έκδοση), Αθήνα 1996.
- 14) Μπαλιμπάρ Ε., Βάλλερσταϊν Ι., "Η οικοδόμηση των λαών: ρατσισμός, εθνικισμός, εθνισμός", (ελλην. μετάφραση), εκδόσεις Πολίτης, Αθήνα 1999.
- 15) Μπαλιμπάρ Ε., Βάλλερσταϊν Ι., "Φυλή, Έθνος, Τάξη. Οι διαφορούμενες ταυτότητες", (ελλην. μετάφραση), εκδόσεις Πολίτης, Αθήνα 1991.
- 16) Μπαλιμπάρ Ε., "Ρατσισμός και κρίση», στο: Φύλο, έθνος, τάξη, (ελλην. μετάφραση), εκδόσεις Πολίτης, Αθήνα 1994.
- 17) Ντανιέλ Ζ., "Ταξίδι στα όρια του έθνους", εκδόσεις Πόλις, Αθήνα 1996.
- 18) Τριανταφυλλίδου Α., Μικράκης Α., "Greece: A ghost wanders throw the capital", Αθήνα 1995.

- 19) Ψημίτης Μ., "Εναλλακτικά κοινωνικά κινήματα: η αναζήτηση του εφικτού ανάμεσα σε υποκειμενικές ανάγκες και κρατικές πολιτικές", Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης, τ. 8.
- 20) Gellner E., "Έθνη και εθνικισμός", Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 1992.
- 21) Gellner E., "Η κοινωνία των πολιτών και οι αντίπαλοί της. συνθήκες ελευθερίας", εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 1996 Williams R, "Κουλτούρα και Ιστορία", εκδόσεις Γνώση, Αθήνα 1994.
- 22) Hamelink C.J., "Η πολιτιστική αυτονομία στις παγκόσμιες επικοινωνίες", εκδόσεις Κάλβος, Αθήνα, 1988.. Νοέμβριος, 1996.
- 23) Jacquard A., "Εγώ και οι άλλοι, Μια γενετική προσέγγιση", εκδόσεις Κάτοπτρο, Αθήνα 1995.
- 24) James E. Banks, "Εισαγωγή στην πολυπολιτισμική εκπαίδευση", εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2004.
- 25) Pistoι P., "Εθνική ταυτότητα και πολιτική κινητοποίηση", Αθήνα 1991.
- 26) Sohan Modgil, Garendra Verma, "Πολυπολιτισμική Εκπαίδευση· Προβληματισμοί-Προοπτικές", εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1997. Gutenberg, Αθήνα 1998.

B) Ξενόγλωσση

- 1) Bergue J., "Identités collectives et sujets de l'histoire" in Identités collectives et relations interculturelles, sous la direction de Guy Michaud, Bruxelles, éditions complexe: SPRL, 1978.
- 2) Descombes V. "Les monts de la tribu", Critique, mai, 1985 no 456.
- 3) Galeano E., "Vers une société de l'incommunication", in: Le monde diplomatique, Janvier, 1996.
- 4) Katz J.(1982) "Multicultural education: Games educators play", Multiracial Education,10.
- 5) Latouche S., "L'occidentalisation du monde. Essai sur la signification, la portée et les limites de l'uniformisation planétaire", Paris, La Découverte, 1989.

Γ) Άρθρα

- 1) Βεβιορκά Μ., «Λαϊκισμός και ρατσισμός», Κυριακάτικη Αυγή, 25-6-1995.
- 2) ΛΕΦΟΡ Κ, «Εμπειρίες του 20ού αιώνα», Esprit/ Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία, 7-4-1996.
- 3) Μποντει (Ρ.), "Το σούπερ μάρκετ του εγώ", Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία, 5-11-1995.
- 4) Μπομπιο Ν., «Ίσοι και διαφορετικοί», Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία, 28-5-1995.
- 5) ΦΕΚ 124, τ.Α/17.6.1996:2450.